

Jäämeren rannikon sotatoimet toisen maailmansodan aikana

Yleisesikuntakapteeni Jaakko Valtanen

I JOHDANTO — JÄÄMEREN RANNIKON SOTATOIMET TOISEN MAAILMANSODAN OSANA

Toisen maailmansodan sotatapahtumien tarkasteluissa ovat Jäämeren alueen operaatiot usein jääneet verrattain vähälle. Sotänäyttämön syrjäisestä sijainnista huolimatta ne kuitenkin aika ajoin näyttelivät melko huomattavaa osaa ja koko sodan lopputulokseen oli Jäämeren alueen tapahtumilla myös varsin keskeinen vaikutus.

Vaikka Jäämeren alueen sotatoimiin osallistui joukkoja kuuden eri valtakunnan sotavoimista, oli alueeseen kohdistuva mielenkiinto pääasiassa Saksan ja Venäjän etujen sanelema.

Saksan sodankäynnin kannalta oli Pohjois-Norjalla ainakin seuraava merkitys:

1. Alueen valtaaminen ja hallussapito varmisti Kiirunan malmin-kuljetuksen Narvikin kautta.
2. Petsamon nikkeli oli Saksan sotateollisuudelle elintärkeä. Se jopa turvasi aika ajoin noin 70 % koko Saksan tarpeesta. Kirkkoniemestä saatava rauta oli hyvä lisä suuressa kulutuksessa.
3. Aktiivisen merisodan aikaansaamiseksi Pohjois-Atlantilla sekä länsivalloista Neuvostoliittoon johtavan tärkeimmän vesitien sulkemiseksi ja valvomiseksi oli Pohjois-Norja tukialueena edullinen ja jopa välttämätön.

Mutta saksalaisten päämääränä ei ollut vain Jäämeren meritien katkaiseminen ja oman teollisuuden toiminnan turvaaminen. Heidän kokonaistavoitteenaan lienee ollut koko Jäämeren alueen hallinta ja

ennen kaikkea sen raaka-ainelähteiden haltuunotto. Sellaisina on edellä esitettyjen lisäksi mainittava Kuolan niemimaan luonnonrikkauudet.

Venäläisten toiminnan vaikutteet ilmenevät edellä esitetyistä näkökohdista. Heille oli ratkaisevan tärkeätä kyetä pitämään auki huoltotie lännestä jäättömiin Jäämeren satamiinsa, samalla kun he puolustivat heille monin tavoin tärkeän Kuolan alueen koskemattomuutta.

Molempien sotaikäyviin osapuolten sotatoimissa on havaittavissa sama kaksijakoisuus. Osittain ne tähtäsivät hallussa olevan alueen puolustamiseen ja alueen meriliikenteen suojaamiseen ja osittain olivat aktiivisia vastapuolen meriliikenteen lamauttamiseen ja häirintään pyrkiviä.

Alueellisesti jakautuvat Jäämeren sotatoimet kahteen selvästi erotuvaan osaan. Toisen osan muodostavat saattuetoimintaan liittyvät merisotatoimet itse Jäämerellä, toisen muodostavat Norjan, Suomen ja Venäjän Jäämeren rannikolla ja rannikkovesillä suoritettut sotatoimet. Tiettyä riippuvuutta toisistaan niillä luonnollisesti on, mutta molemmat muodostavat kuitenkin selvän kokonaisuuden.

Seuraavan tutkielman tarkoituksena on lähemmin tarkastella vain Jäämeren rannikolla suoritettuja sotatoimia. Toisen maailmansodan osana Jäämeren rannikon sotatapahtumilla lienee toisarvoinen merkitys, mutta alueen sotatoimien lopputuloksen kannalta niillä on kuitenkin strategista suuruusluokkaa oleva asema sodan kokonaiskullussa.

Tietojen saanti mainituista tapahtumista on ollut varsin vaikeaa sen tähden, että kaikki Norjan saksalaisjoukkojen toimintaa koskeva asiakirja-aineisto vietiin v 1945 Yhdysvaltoihin. Luotettavia venäläisiä lähteitä ei ole myöskään ollut mahdollisuus saada, minkä vuoksi esitys on ollut pakko koota monista hajatiedoista. Tapahtumien kulkua koskevassa esityksessä ei kuitenkaan liene sanottavia virheitä.

II JÄÄMEREN RANNIKON SOTATOIMIALUEEN ERIKOISLUONNE

Jäämeren rannikko on sotatoimialueena varsin erikoislaatuinen. Pinnanmuodostukseltaan on koko Pohjois-Norja korkeahkoa tunturi- maastoa, jonka keskikorkeus merenpinnasta on rannikkoalueella 400—

600 m, mutta jossa huiput kohoavat yli 1000 m:n korkeuteen. Petsamon—Muumanskin alueen maasto on alavampaa, loivaa tunturimaastoa, jonka keskikorkeus on noin 300 m. Syvälle tunkeutuvat vuonot ja niihin laskevat lukuisat joet rikkovat koko rannikon ja tekevät sen varsin vaikeakulkuseksi. Vaikeakulkuisuutta lisää erittäin harva tiestö. Koko rannikko varsinkin Norjan puolella on runsaan saariston verhoama. Puolustusjärjestelyihin vaikuttava tekijä on vuorokautinen nousu- ja laskuveden vaihtelu, joka Finnmarkissa (Ruijassa) on 2—3 m. Laskuvesi paljastaa laajoja maa-alueita aikaansaaden vaikeasti hallittavia katveita, nousuvesi puolestaan mahdollistaa liikkumisen ja maihinnousut muutoin vaikeakulkuisilla alueilla. Materiaalin kuormaaminen ja purkaminen vaativat erikoisrakenteisia ”kerroslaitureita”.

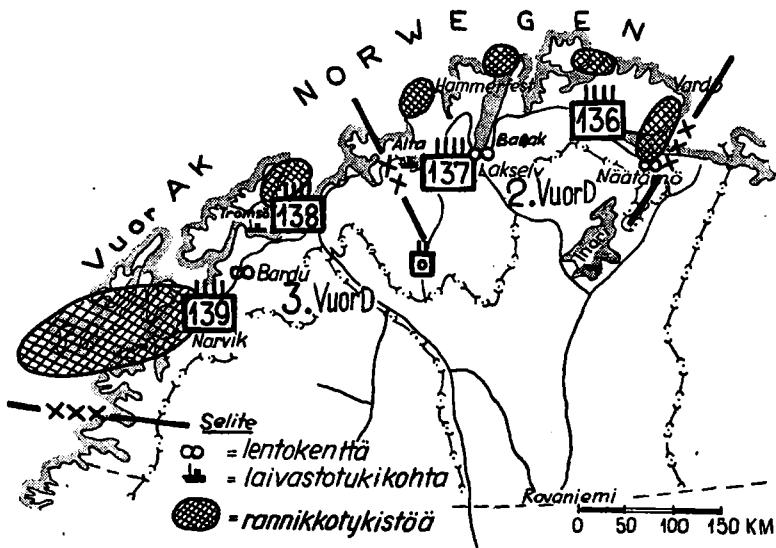
Maastonpeite on kalju ja kova. Erityisesti Petsamon ja Murmanskin välisellä alueella on maanpinta puutonta ohuen sammalpeitteen kattamaa kivikkoa, jonka käyttö sotilaallisessa mielessä on varsin vaikeaa. Siellä missä maa on hiukan alavampaa, sen peittää tavallisesti suo. Aina Murmanskiin saakka on meri talvella yleensä jäätön. Ilmasto rannikkoalueella on talvellakin verrattain lauha, minkä takia huntakaan ei yleensä ole metriä vahvemmalta, mutta jo muutaman kymmenen kilometrin päässä mantereella ilmasto muuttuu kylmäksi. Ilma on yleensä raakaa, voimakkaat tuulet sekä myrskyt ovat tavallisia ja runsaat sateet, varsinkin räntäsateet, ovat yleisiä. Talven pimeys ja kesän valoisuus ovat myös mainitsemisen arvoisia erikoistekijöitä.

III POHJOIS-NORJAN PUOLUSTUS 1940

Kesäkuun 9. päivänä 1940 vaikenivat aseet Norjassa. Narvikin taistelut olivat päättyneet ja saksalaiset ryhtyivät turvaamaan saavuttamaansa menestystä. Norjan pohjoisin alue — Finnmark — oli jäänyt sotatoimien ulkopuolelle ja niinpä saksalaisten ensimmäisiä toimenpiteitä oli sen miehittäminen. Narvikin sotatoimiin osallistunut saksalainen 3. Vuoristojäkäridivisioona miehitti välittömästi aselevon astuttua voimaan alueen Bodö—Alta (Alattio). Norjalaiset aseleponeuvottelijat olivat esittäneet, että itäisin Finnmark jäisi norjalaisten hallintaan, mutta siihen eivät saksalaiset tietenkään suostuneet, vaan lähettivät jo 11. 6. Altaan noin pataljoonan vahvuisen osaston. 18. 6. nousi

Kirkkoniemessä maihin vahvennettu SS-pataljoona ja niin oli koko Norja miehitetty.

Saavutetun menestyksen turvaaminen johti eräisiin organisatorisiin uudelleenjärjestelyihin. Kahdesta Norjan valtaukseen osallistuneesta vuoristojääkäridivisioonasta — 2. ja 3. — muodostettiin 15. 6. tehdyllä päätöksellä kenraaliluutnantti Eduard Dietlin alainen Vuoristoarmeijakunta Norwegen. Sen vastattavana oleva kaista ulottui 62. leveysasteelta Petsamoon saakka. Kesän kuluessa suoritettiin jälleen uudelleenryhmityksiä ja elokuun lopussa oli Pohjois-Norjassa olevien saksalaisten voimien ryhmitys alla olevan kuvan mukainen.



Saksalaisten voimat Pohjois-Norjassa elokuussa 1940

Kuva 1

Voimme todeta, että Jäämeren rintaman — kuten muunkin osan Norjaa — puolustus oli harva ja heikko. Sen rungon muodostivat ainoan kulkukelpoisen tien varressa olevat varuskuntapuolustuskeskukset.

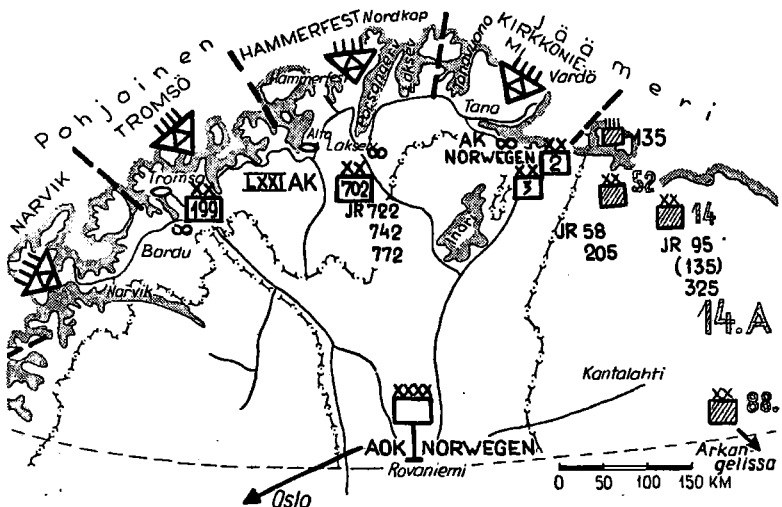
Edellä mainittujen järjestelyjen lisäksi kunnostivat saksalaiset kesän 1940 kuluessa muutamia norjalaisia rannikkotykistöpattereita ja rakensivat joitakin uusia — pääasiassa kenttätykistökalustoisia — niin, että elokuun lopussa Jäämeren rannikolla oli noin 20 rannikkotykistöpatteria toimintavalmiina. Rannikkopuolustuksen painopiste muodostettiin alusta alkaen Narvikin alueelle malminkuljetuksen turvaamiseksi.

Alussa löytyi vain kolme lentotukikohtaksi sopivaa paikkaa — Bardufoss, Banak ja Kirkkonie mi —, joihin ryhdyttiin kunnostamaan ja rakentamaan lentokenttiä.

Laivastotukikohtia ryhdyttiin rakentamaan Tromsöhön ja Altaan.

Talven 1940—41 aikana suorittivat liittoutuneet eräitä onnistuneita syökyjä Norjan rannikolle mm Lofoteille. Seurauksena oli, että Norjaan lähetettiin maaliskuussa 1941 165 rannikkotykistöpatteria, joista VuorAK Norwegen sai 55. Koko rannikon puolustus organisoitiin kevään kuluessa uudelleen.

Jäämeren rannikon puolustuksesta vastasi nyt Admiral Polarküste esikuntineen. Jäämeren rannikko jaettiin neljään ns Seekommandantin kaistaan — Kirkkonie mi, Hammerfest, Tromsö ja Narvik. Kunkin kaistalla vastasi puolustuksesta rannikkotykistörykmentti.



Jäämeren rannikon joukot 29. 6. 1941

Kuva 2

IV SAKSALAISTEN HYÖKKÄYS MURMANSKIIN 1941

Jo joulukuussa 1940 sai kenr Dietl Saksan OKW:ltä ensimmäiset ohjeet siitä, että kesällä 1941 Saksa hyökkäisi Neuvostoliittoon. VuorAK Norwegenin tulevana tehtävänä oli AOK Norwegenin vasemmalla sivustalla hyökkäys pitkin Jäämeren rannikkoa päämääränä Murmanskin valtaus.

A JOUKKOJEN KESKITYKSET JA HYÖKKÄYSVALMISTELUT

Maaliskuussa 1941 aloitettiin VuorAK:n joukkojen keskitykset toimintasuuntaan. Sääolosuhteiden vuoksi pyrittiin keskityskuljetukset suorittamaan meritse. Käytettävissä olevan vähäisen aluskaluston johdosta kuljetukset olivat kuitenkin varsin hitaita ja kestivät yli 3 kuukautta.

Vasta 21. 6. 41 oli Vuoristoarmeijakunta keskitetty ahtaalle alueelle Kirkkoniemi—Näätämö. Samanaikaisesti siirrettiin Tromsön ja Finnmarkin alueelle 2 uutta divisioonaa ja vastuu siellä siirrettiin samalla LXXI VuorAK:lle.

Tilanne Pohjois-Norjassa oli keskityskuljetusten päätyttyä kuvan 2 mukainen.

Armeijakunnan 7. 5. saama käsky sisälsi mm:

”VuorAK N miehittää 22. 6. klo 02.30 alkaen Jäämeren tien itäpuolella olevan Suomen Lapin alueen välillä Nautsi—Petsamo; erityisesti Petsamon, Liinahamarin sataman ja Kolosjoen kaivokset. Miehityksen jälkeen on joukot ryhmitettävä siten, että

- a) miehitetyn alueen puolustaminen on mahdollista jokaista maalta, mereltä ja ilmasta tulevaa hyökkäystä vastaan sekä että
- b) eri käskyllä (peitesana ”Platinfuchs”) Petsamon alueen ja Kolosjoen kaivokset varmistaen voidaan ryhtyä hyökkäykseen neuvostolais—suomalaisen rajan yli Murmanskia vastaan.”

Armeijakuntajoukkojen lisäksi alistettiin armeijakunnalle Ivalossa oleva suomalainen ErP Petsamo, Petsamossa oleva suomalainen rajakomppania sekä noin 700 suomalaista työvelvollista.

Suunnitelman mukaisesti marssi VuorAK Suomen rajan yli Petsamoon 22./23. 6. välisenä yönä.

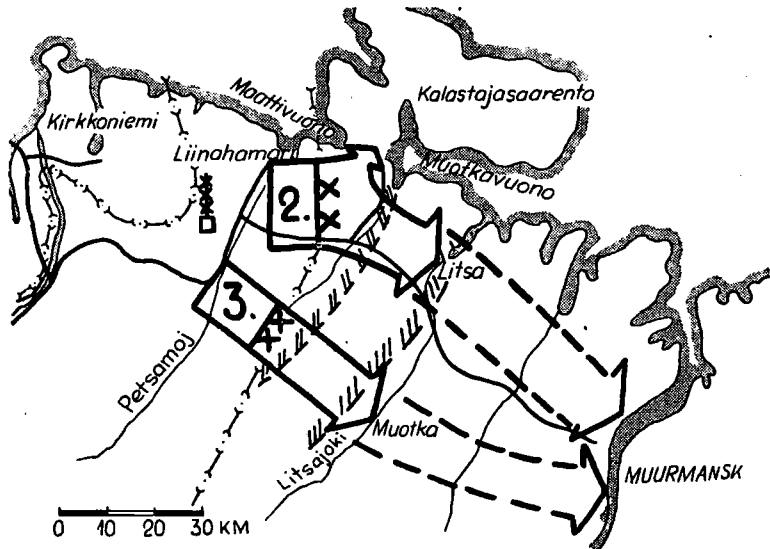
2. ja 3. VuorD siirtyivät ryhmitysalueilleen Neuvostoliiton vastaiselle rajalle. Petsamonvuonon ja sataman varmistamiseksi muodostettiin erillisosasto, johon kuuluivat eri joukoista kootut noin pataljoonan voimat, Liinahamariin ja Parkkinaan sijoitetut 4 rannikkotykistöpatte-ria sekä kaksi kevyttä kenttätykistöpatte-ria.

Kun käskysana "Platinfuchs" ("Platinakettu") annettiin, oli kenr Dietlillä Murmanskin valtausta varten käytettävissään 12 vuoristo-
jääkäripataljoonaa ja 16 kenttätykistöpatte-ria.

Jäämeren alueella suoritettavia sotatoimia tukemaan oli muodos-
tettu Luftflotte 5, jonka koneiden lukumäärä oli tuolloin 183.

Merivoimia ei Saksalla näihin aikoihin vielä ollut Jäämerellä, mutta Kuolan nopean valtaamisen uskossa oli Kirkkoniemeen siirretty noin 600 merivoimien miestä Teriberkaan perustettavaa laivastotukikohtaa varten. Ainoa merellä suoritettu puolustustoimenpide oli vuonojen suiden miinoittaminen.

B SAKSALAISTEN HYÖKKÄYSSUUNNITELMA



VuorAK Norwegenin hyökkäyssuunnitelma kesäk 1941

26. 6. antoi kenr Dietl käskyn 29. 6. alkavasta hyökkäyksestä. Sen mukaisesti tuli armeijakunnan molempien divisioonien hyökätä vierekkään, lyödä vastassaan oleva vihollinen, katkaista Kalastajasaarennon yhteydet mantereelle ja varsin matalien välitavoitteiden jälkeen jatkaa nopeasti Murmanskiin.

Oikean sivustan suojaaminen annettiin Luttojoella suomalaisen ErP Petsamon tehtäväksi. Vasemman sivustan varmistamiseen pyrittiin alkuvaiheessa vain Kalastajasaarennon eristämällä. Sivustan merialue jäi siis alusta alkaen käytännöllisesti katsoen varmistamatta.

Käskyn tarkastelu osoittaa, että Dietl luotti nopeaan ja helppoon menestykseen eikä sen takia ollut varannut armeijakunnalleen reserviä. Se ei vähäisistä voimista olisi ollut kovin helppoakaan, koska hyökkäystehtävän lisäksi armeijakunnan tuli vastata noin 300 km:n rannikkokaistan puolustamisesta sekä Kolosjoen ja Kirkkoniemen kaivosten ja Petsamon sataman suojaamisesta.

Nopean menestyksen uskoon viittaa sekin, että armeijakunnan voitonparaati oli määrätty pidettäväksi Murmanskin stadionilla 20. 7.!

Saksalaisten käsityksen mukaan Kalastajasaarento oli vain heikosti miehitetty, minkä takia sen valtaaminen hyökkäyksen jatkuessa saisi jäädä taempien joukkojen tehtäväksi.

Vastassaan olevasta vihollisesta näyttää saksalaisilla hyökkäyksen alkaessa olleen varsin puutteelliset tiedot. Alueella toimivista venäläisistä yhtymistä tunnettiin 14. ja 52. D, mutta niiden ryhmityksestä samoin kuin taisteluasemista hyökkäyskaistalla oli sangen vähän tietoja. Kalastajasaarennolla oli todettu sekä tykistöasemia että muita puolustuslaitteita. Petsamosta Murmanskiin johtavan tien varressa muutaman kilometrin päässä rajalta tiedettiin olevan linnoitetun tukikohtalinjan. Rajan läheisyydessä arveltiin olevan muutaman pataljoonan voimat. Syvemmältä Murmanskin suunnalta puuttuivat tiedot lähes kokonaan.

Sääolosuhteet estivät tehokkaan lentotiedustelun hyökkäyspäivän aattona ja niin jäi vihollistilanne saksalaisille epäselväksi.

Venäläisten todellinen vahvuus ja ryhmitys saksalaisten hyökkäyksen alkaessa lienee ollut kuvan 2 mukainen.

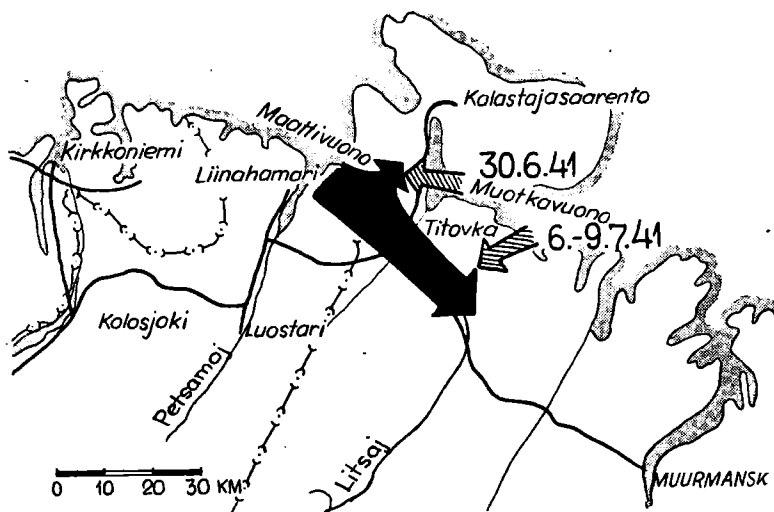
**C HYÖKKÄYKSEN ALKU JA VENÄLAISTEN ENSIMMÄISET
VASTATOIMENPITEET**

Käsketyllä H-hetkellä 29. 6. klo 03.00 lähtivät joukot liikkeelle.

Jäämeren rantaa hyökkäävä painopistesuunnan 2. VuorD pääsi liikkeelle hyvin eikä kohdannut mainittavampaa vastarintaa ennenkuin Kalastajasaarenon kannaksella.

Vielä samana iltana luulivat saksalaiset, että pataljoona riittää Kalastajasaarenon suuntaan, mutta seuraavana aamuna klo 05.00 ilmestyi Motovskin lahteen (Muotka-vuonoon) venäläinen 6 hävittäjää käsittävä laivasto-osasto. Voimakkaan laiva- ja Kalastajasaarenon rannikkotyökistön tukemana suoritti venäläinen merijalkaväki vastahyökkäyksen *K u t o v a j a a n* saksalaisten sivustaan.

Vastahyökkäys mereltä oli saksalaisille yllätys. Sen yhteydessä selvisi myös, että Kalastajasaarento näytteli venäläisten puolustusuunni-



Venäläisten vastahyökkäykset 30. 6. ja 6.—9. 7. 1941

Kuva 4

telmassa varsin keskeistä osaa. Kalastajasaarenon puolustuksesta vastasi näet todellisuudessa ainakin vahvennettu rykmentti tukenaankenttätykistöpatteristo, 3 erillistä konekivääripataljoonaa ja todennäköisesti noin 10 rannikotykistöpatteria. Mantereelle johtava kanas oli lujasti miehitetty, ja kun saksalaisilla ei ollut mahdollisuuksia käytettävissään olevin voimin jatkaa eteenpäin, niin asemat kiteytyivät kannaksella Mustatunturin tasalle.

2. VuorD:n hyökkäys edistyi verrattain hyvin, mutta Titovkajoen ylityksen jälkeen kohtasi saksalaisia jälleen yllätys. Lentotiedustelun selvittämä ja hyökkäyksen edistymiselle välttämätön tie Titovka—Litsa päättyikin n 5 km:n päässä joen toisella puolella! Hyökkäyksen jatkaminen tällä suunnalla ei ollut mahdollista, josta syystä painopistettä oli muutettava. Sivustaan näin jäävä leveä miehittämätön rannikko-kaista tuotti huolia, koska venäläisten maihinnousu-uhka, jota aikaisemmin ei osattu edes ajatella, oli yllättäen ilmestynyt tilannekuvaan.

3. VuorD joutui aloittamaan hyökkäyksensä Titovkajoen ylityksellä Vastassa olleet venäläiset rajajoukot väistyivät ja saksalaiset odottivat joka hetki pääsevänsä Motovskiin (Muotkaan) johtavalle tielle. Ilta-päivän kuluessa saksalaisia kohtasi jälleen yllätys — mitään tietä ei tällä suunnalla ollut olemassakaan. Saksalaiset kartanpiirtäjät olivat piirtäneet talvitien suuntaa kuvaavan kaksoiskatkoviivan tieksi (kenr Hess)! Karttatiedot tarkistavan lentokuvauksen puuttuminen pudotti pohjan kokonaisen divisioonan hyökkäykseltä!

Heikkoon tiedusteluun saattoi huonojen sääolosuhteiden lisäksi vaikuttaa saksalaisten usko helppoon voittoon ja siitä johtuva ylimielisyys.

Kenr Dietl muutti viipymättä koko armeijakunnan tehtävää ja käski 2. VuorD:n vallata vain sillanpään Titovkajoen itäpuolella sekä pitää sen, kunnes tieolosuhteet eteen- ja taaksepäin on selvitetty. Samassa yhteydessä siirrettiin yksi rykmentti taakse armeijakunnan reserviksi.

Oletettujen teiden puuttuminen oli saksalaisille katkera pettymys. Jos heillä olisi ollut oikeat tiedot tieolosuhteista, olisi armeijakunnan hyökkäys todennäköisesti muodostunut toisenlaiseksi. Armeijakunnan koottu hyökkäys esim divisioonat peräkkäin Jäämeren rantaa pitkin sekä Kalastajasaarenon eristäminen tai peräti valtaaminen toisen portaan voimin olisi ehkä johtanut parempaan tulokseen. Armeijakunnan

uudelleen ryhmittämisen johdosta venäläiset saivat nyt tervetulleen 2—3 vrk:n hengähdystauon.

Armeijakunnan hyökkäyksen nopeuteen vaikutti tapahtuma haitallisesti vielä siten, että 1. 7. alkaen tarvittiin koko Luftflotte 5:n tuki etelämpänä AOK Norwegenin päähyökkäyssuunnassa.

D ENSIMMÄINEN LITSAJOEN HYÖKKÄYS

Kommelluksista huolimatta jatkui saksalaisten hyökkäys, sillä venäläiset rajajoukot väistyivät lähes taistelutta. Ensimmäiset joukot saavuttivat Litsajoen 3. 7.

Jotta huollon vaatimat tieyhteydet saataisiin riittävään kuntoon, päätti kenr Dietl suorittaa Litsajoen ylimenon vasta 6. 7. alkavalla hyökkäyksellä.

Hyökkäys tuli suorittaa kaikin irti saatavin voimin, mutta tosiasiallisesti lähti 6. 7. liikkeelle armeijakunnan 12 pataljoonasta vain 6, sillä taatakseen hyökkäyksen jatkuvuuden oli mm toisen divisioonan suunnasta jätettävä kokonainen rykmentti kunnostamaan etenemisuraa karryttieksi ja sen oli luovutettava kaikki hevosensa ja muulinsa kantoeläimiksi edessä hyökkäävälle rykmentille. Huoltovaikeuksien takia jäi myös hyökkäyksen tykistötuki varsin heikoksi. Raskaita pattereita ei ollut saatu vielä hyökkäyksen alkuun mennessä eteen ja keveillä pattereilla oli käytettävissään vain omissa ajoneuvoissaan kuljetetut vähäiset ampumatarvikkeet.

Venäläisten vastarinta Litsajoen itärannalla oli lujaa, sillä siinä oli heidän varsinainen Murmanskin suunnan puolustusasemansa. Lisäksi olivat heidän ilmavoimansa varsin toimeliaita aikaansaaden häiriöitä ja tappioita saksalaisten muutoinkin aroille selustayhteyksille.

1. hyökkäyspäivän iltaan mennessä oli Vuoristoarmeijakunta suurin tappiopin saanut noin 1 km:n syvyisen sillanpään joen itäpuolella. Taistelujen aikana selveni saksalaisille kuva vihollisestaan. Vankeja saatiin JR 93:sta, 104:stä ja 112:sta. Osa rykmenteistä kuului 52. D:aan, jota ei vielä tähän mennessä ollut tavattu.

Venäläisten vastatoimenpiteet tulivat kuitenkin nopeasti ja jälleen mereltä. (Kuva 4) 7. 7. vastaisena yönä suoritti venäläinen 12. Merijalkaväkiprikaati noin kahden pataljoonan voimin (1 hävittäjästä ja

4 muusta aluksesta) vastahyökkäyksen nousen maihin Litsalahden länsirannalla. Merijalkaväen tehtävänä oli saksalaisten vasemman sivustan kiertäminen ja heidän selustayhteyksiensä katkaiseminen. Samana päivänä venäläiset suorittivat vielä noin pataljoonan voimin maihinnousun Litsalahden etelärannalle. Venäläisten yritys oli todella vakava. Seuraavina päivinä laskettiin maihin vielä noin 2 pataljoonaa, niin että 10. 7. mennessä venäläisillä oli Litsalahdella noin 6 pataljoonan voimat.

Saksalaisille kehittyi tilanne jopa niin vakavaksi, että he pyysivät suomalaisten apua. Tällöin Ahvenanmaalta irrotetun JR 14:n pääosa siirrettiin Petsamoon, mutta saksalaisten onnistui kuitenkin itse ennen avun saapumista rajoittaa maihinnousualue.

Siitä huolimatta, että venäläisten eteneminen näytti pysähtyneen eikä välitöntä vaaraa tuntunut olevan, ei kenr Dietl katsonut enää voivansa jatkaa hyökkäystä. 8. 7. aamulla hän antoi käskyn joukkojen vetämisestä takaisin joen länsirannalle.

Ilman raskasta aseistusta, vähäisin ampumatarvikkein sekä vain kevyen tykistön niukan tuen turvin olivat edellytykset saksalaisten hyökkäyksen onnistumiselle alun perin vähäiset. Venäläisillä oli sitä paitsi ylivoimaa lähes joka alalla, jalkaväkeä ainakin 8 rykmenttiä, tykistöä varmasti enemmän ja täydellinen ilmaylivoima. Saksalaisia rasittivat lisäksi epätydyttävä huolto ja vaikea maasto.

Epäonnistumisen täydentämiseksi ajoi 10. 7. muuan Vuoristoarmeijakunnan esikunnan moottoripyörälähetä erään pataljoonan kais-talla vahingossa huonosti merkityn etulinjan yli venäläisten puolelle mukanaan armeijakunnan täydellinen kirjallinen käsky toiminnan jatkamisesta.

Hyökkäys Litsajoen yli olisi tuskin voinut päättyä huonommin.

E TOINEN LITSAJOEN HYÖKKÄYS

Uusien valmistelujen jälkeen ryhtyivät saksalaiset 13. 7. suorittamaan toista hyökkäystä Litsajoen yli. Murto onnistui ja kahdessa vuorokaudessa he saivat haltuunsa noin 10 km:n syvyisen alueen Litsajoen itäpuolella. Venäläisten vastahyökkäykset saksalaiset onnistuivat rajoittamaan, mutta venäläisten uudelleen alkama hyökkäys selustaan

Litsalahden länsirannalla pakotti heidät siirtymään jälleen puolustukseen. Tietäen saksalaisten huoltovaikeudet venäläiset vielä lisäsivät niitä suorittamalla maihinnousun Litsalahden etelärannalle ja katkais-ten lähellä rantaa kulkevan ainoan huoltotien.

Vihollisen pureutuminen Litsavuonon rannoille merkitsi saksalaisille pysyvää selustauhkaa. Ennen kuin tämä uhka oli eliminoitu, ei hyökkäyksen jatkaminen itään ollut mahdollista.

Kenr Dietl päätti poistaa uhan valtaamalla Litsalahden luoteispuolella olevan niemen.

Tehtävään määrätyn vahvennetun rykmentin suuruisen taisteluosaston hyökkäys alkoi 2. 8. vastaisena yönä. Sitkeästi puolustautuva venäläinen merijalkaväki pakotettiin luopumaan asemistaan. Venäläisten onnistui vesitse evakuoida pääosat joukoistaan jo 3. 8. kuluessa, mutta vasta 5. 8. iltaan mennessä oli alue puhdistettu ja vapautuneet joukot saatettiin suunnata uusiin tehtäviin.

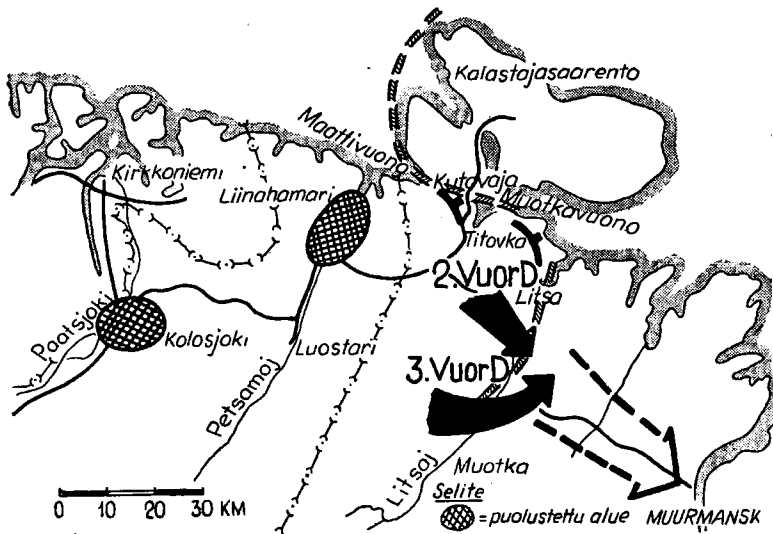
F KOLMAS LITSAJOEN HYÖKKÄYS

Litsalahden pohjoisrannan puhdistamiseen päättyivät saksalaisten operaatiot yli kuukauden ajaksi. Venäläiset yrittivät parantaa asemiaan Kalastajasaarenon kannaksella samoin kuin Litsajoen itäpuolellakin, mutta yritykset torjuttiin.

Elokuun 22. päivänä teki AOK Norwegen uuden päätöksen. Sen mukaisesti Murmanskin valtausta ja vihollisen tuhoamista pidettiin edelleen mahdollisena. ”Joukkojen hyökkäyshenkeä ei saa lamauttaa”, ja siksi oli hyökkäys Litsajoen yli uusittava tällä kertaa etelästä saartaen.

Vihollisen tuhoamista ja Murmanskin valtausta pidettiin mahdollisena saapuneiden 2 rykmentin vahvennusten takia. Matkalla pohjoiseen oli myös uusi 6. VuorD.

8. 9. lähti Litsajoen 3. hyökkäys liikkeelle. Alku näytti lupaavalta, ja ensimmäisen vuorokauden kuluessa olivat saksalaiset pohjoisella siivellä 2.VuorD:n voimin saaneet aikaan jo noin 10 km:n syvyisen murron. Etelässä, jossa 3.VuorD:n tuli suorittaa pihtiliike, eteneminen oli hitaampaa venäläisten jatkuvien vastahyökkäysten takia. Neljäntenä hyökkäyspäivänä alkoivat vaikeudet sen tähden, että koko huolto



Litsajoen 3.hyökkäys 8. 9. 1941

Kuva 5

oli kantoeläinten varassa, jotka vaativat 2 vrk yhden edestakaisen matkan tekemiseen. Täydennysten saapuminen oli liian hidasta. Tykistö oli tosin alun pitäen lähtenyt liikkeelle kannattamalla jokaisella tykkimiehellä ja aliupseerilla tehtävästä riippumatta yhden kraanaatin, mutta sekään ei riittänyt pitkään. Huoltovaikeuksien takia alkoi hyökkäys hidastua ja saartoyritys näytti jo 4. hyökkäyspäivänä olevan tuomittu epäonnistumaan.

Paikallisista menestyksistä huolimatta tappiot lisääntyivät ilman, että mitään ratkaisevaa oli saatu aikaan. Maaston vaikeus sekä raaka Jäämeren tuuli ja räntäsade olivat sen lisäksi uuvuttaneet joukkoja. 19. 9. aamulla pyysi 3.VuorD:n komentaja oikeutta keskeyttää hyökkäyksen ja vetäytyä Litsajoen taakse takaisin, koska saavutetuissa asemissa ei ollut maaston vaikeuden takia mahdollista siirtyä puolustukseen.

Vetäytyminen suoritettiin ja rintama kiteytyi Litsajoelle.

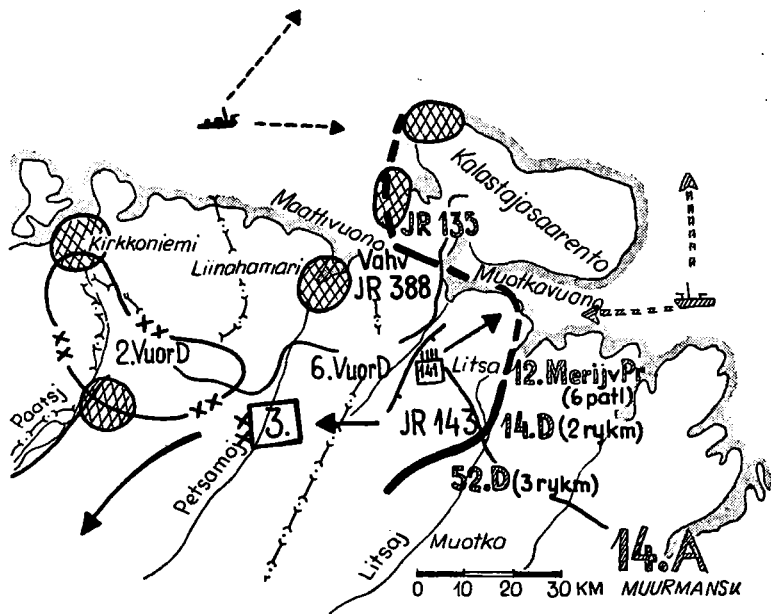
Kolmas Litsajoen hyökkäys oli epäonnistunut.

G LITSAJOEN TALVIASEMAT

Koska talvi lähestyi, päätti AOK, että Jäämeren rintamalla siirrytään puolustukseen Litsajoen tasalla. Armeijakunnan saaman käskyn mukaan oli joukkojen uudelleen ryhmittäminen suoritettava siten, että saapunut uusi Vahv 6.VuorD ottaa yksin rintamavastuun ns talviasemassa. 3.VuorD oli siirrettävä Etelä-Lappiin ja 2.VuorD armeijakunnan reserviksi Kirkkoniemen—Petsamon alueelle. Etulinjan heikentäminen tapahtui pääasiassa huollon helpottamiseksi.

Joukkojen vaihto suoritettiin 2. 10. mennessä, jolloin tilanne oli seuraavan kuvan kaltainen.

Puolustukseen ryhmittyneet neuvostojoukot pyrkivät ottamaan aloitteen käsiinsä alusta alkaen. Pienillä moottoriveneillä usein lumimyrskyssä ja sumussa ajaen suorittivat venäläiset toistuvia tiedustelu-



Ryhmittäminen ns talviasemaan syys—lokakuussa (2. 10.) 1941

ja tuholaihyökkäyksiä saksalaisten rannikkosivustaan aiheuttaen heille runsaasti pientä harmia. Tällaisia saksalaisten kutsumia "Nadelstichoperationen" suorittivat venäläiset loka—joulukuun aikana toistakymmentä.

H MERITOIMINTA JÄÄMEREN RANNIKKOVESILLA

Jäämeren rannikkovesillä oli edellä selostettujen mairinnousuoperaatioiden lisäksi muutakin toimintaa.

Venäläisten aktiivisen meritoiminnan johdosta siirsivät saksalaiset heinäkuun lopussa Jäämerelle 5 hävittäjää käsittävän laivasto-osaston. Sen tehtävänä oli taistelu Neuvostoliiton Jäämeren laivastoa vastaan ja VuorAK Norwegenin vasemman merisivustan suojaaminen. Laivueen ensimmäiseksi tehtäväksi annettiin 12. 7. alkaneeseen armeijakunnan Litsajoen ylimenohyökkäykseen liittyvä suojaamis- ja tulituki-tehtävä. Armeijakunnan käskyn jouduttua venäläisten käsiin laivue suoritti kuitenkin vain tiedusteluluonteisen syöksyn Kuolan rannikolle. Osasto suoritti eräitä tiedustelu- ja tykistösyökyjä Murmanskin suuntaan saamatta kuitenkaan mitään ratkaisevaa aikaan.

Se seikka, että Kalastajasaarento oli edelleen venäläisten käsissä, vaikutti ratkaisevan haitallisesti laivueen toimintaan. Maarintaman ollessa Litsajoen alueella kykeni venäläinen rannikkotykistö täydellisesti estämään saksalaisten meritoiminnan sillä suunnalla. Laivue suoritti muutamia syökyjä Kuolan rannikolle ja Litsajoelle, mutta varsin vähäisin tuloksin. Elokuun lopussa oli laivueessa enää jäljellä 3 hävittäjää. Syksyn aikana saksalaiset menettivät vielä yhden, minkä vuoksi laivue marraskuussa siirrettiin pois.

Neuvostoliiton Jäämerellä toimineen Pohjoisen Laivaston vahvuus oli v 1941 10 hävittäjää, 3 torpedovenettä, n 40 sukellusvenettä, kolmisenkymmentä moottoritorpedovenettä sekä n 50 tykki-, vartio-, saatto- ym alusta.

Laivaston tehtävänä oli

- tukea neuvostoarmeijan merisivustaa ja suojata sitä vihollisen mereltä tapahtuvilta hyökkäyksiltä,
- suojata Neuvostoliiton pohjoisia meriyhteyksiä ja
- hyökkäyksillään häiritä vihollisen meriliikennettä.

Laivaston toiminnasta todettakoon vain, että ainakin ensimmäisen tehtävänsä venäläiset suorittivat aktiivisesti ja hyvin tuloksin.

Vuoden 1941 aikana kiinnittivät saksalaiset varsin vähän huomiota liittoutuneiden Venäjälle tapahtuviin sotatarvikekuljetuksiin, koska Hitler uskoi Venäjän sotaretken päättyvän nopeaan voittoon. Mainittuna vuonna Venäjän Jäämeren satamiin saapuneista aluksista menettivät liittoutuneet vain yhden. Vasta vuoden vaihteessa ryhtyivät saksalaiset järjestelmällisiin sotatoimiin Jäämerellä.

30. 7. suorittivat englantilaiset 2 lentotukialukselta tapahtuvan, pääasiassa häirintäluonteisen hyökkäyksen Kirkkoniemen ja Petsamon satamiin. Lentotukialusten suojana oli 2 raskasta risteilijää ja 8 hävittäjää. Hyökkäyksessä Liinahamarin öljysatama vaurioitui ja satama-alueella syttyi suuria tulipaloja. Kirkkoniemessä upposi muutama alus ja lentokenttä vaurioitui.

Hyökkäykseen osallistuneesta 66 koneesta menettivät englantilaiset 22, joten tulokset tulivat heille kalliiksi.

Sama laivasto-osasto suoritti 4. 8. hyökkäyksen Tromsön satamaan, mutta se oli tyhjä. •

Syyskuun alussa (7. 9.) upotti englantilainen laivasto-osasto 6. Vuor D:n saattueesta Nordkapin ulkopuolella tykistökoulualus "Bremsen" sekä kaksi kuljetusalusta. Syys—lokakuun ajan toimi Barentsin merellä englantilainen laivasto-osasto, johon kuului 2 lentotukialusta, 3 risteilijää ja 3 hävittäjää. Se upotti mm 20. 10. kaksi saksalaista malminkuljetusalusta Tenovuonon suulla. Syyskuun lopussa (26. 9.) suoritti vielä venäläinen sukellusvene syöksyn Liinahamarin satamaan, mutta tuloksetta, sillä sen ampumat torpedot eivät räjähtäneet.

Kalastajasaarennon venäläinen rannikkotykistö häiritsi jatkuvasti Petsamonvuonon liikennettä ja pakotti sen tapahtumaan huonon näkyvyyden ja yön aikoina. Venäläiset ampuivat jokaista pattereidensa kantaman päähän tulevaa alusta, jopa kalastusmoottoriveneitäkin.

Venäläiset pommittivat myös Kirkkoniemen, Vardön (Vuoreijan) ja Petsamon satamia aiheuttaen vaurioita varastoille ja satamalaitteille.

Joulukuun alussa olettavat saksalaiset tiedustelutulostensa perusteella, että liittoutuneet suorittaisivat maihinnousun Narvikin alueelle. Tähän piti liittyä venäläisten samanaikainen maihinnousuhyökkäys Petsamon suunnalla.

Jouluna tekivätkin liittoutuneet 6 eri paikassa Lofoteilla ja Hammerfestin ulkopuolella vahvojen laivastovoimien (4 kevyttä risteilijää, 7 hävittäjää, 2 kuljetusalusta + pieniä aluksia) tukemana maihinnoususyöksiä saksalaisten rannikkopuolustuslaitteita vastaan sekä tuhosivat useita merivalvonta- ja rannikkotyökistön taisteluasemia.

29. 12. ilmestyi Lofotein länsipuolelle laivasto-osasto, johon kuului 1 lentotukialus, 2 risteilijää, 8 hävittäjää, 2 torpedoalusta ja 10 suurta kuljetusalusta. Maihinnousua ei kuitenkaan tapahtunut. Kyseessä lie-nee ollut harhauttava operaatio saksalaisten huomion ja voimien vetämiseksi pois Jäämeren saattueista tai joltakin muulta rintamanosalta.

Jäämeren rannikolla toimi myös pieni 14. 6. 1941 muodostettu suomalaisen laivasto-osasto, jonka vahvuus oli 3 upseeria ja 75 miestä. Siihen kuuluivat vartioalus Turja, hinaajat Suursaari ja Aunus, miinalukseksi muutettu troolari Ruija sekä pari pienehköä moottorialusta.

Osasto osallistui saattueiden suojaamiseen Kirkkoniemien ja Petsamon välillä sekä Petsamon sataman puolustamiseen. Merkittävämpiä taistelutoimia osasto ei suorittanut.

V PUOLUSTUKSEN JA TASAPAINON VUODET 1942—1943

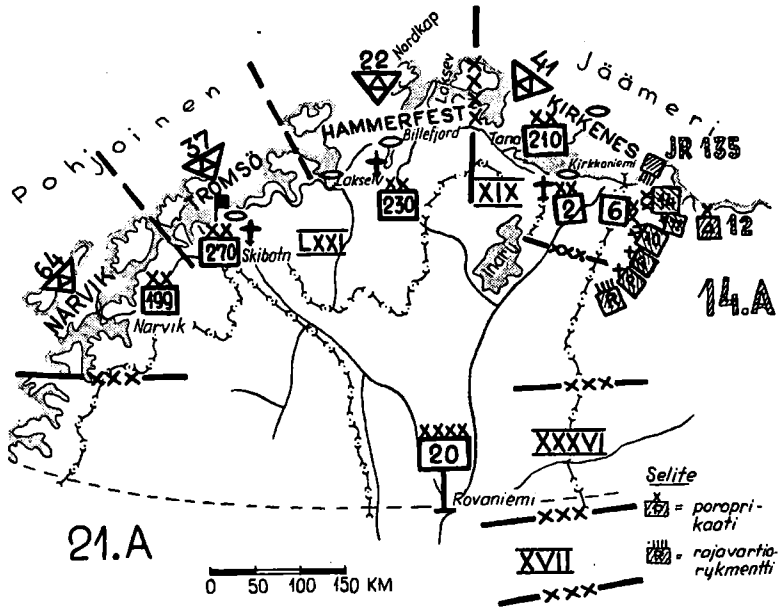
14. 12. 41 antoi Saksan sodanjohto käskyn uuden ”Westwallin” luomisesta Jäämereltä Biskajan lahdelle. Hitler oli sodan alkukuukausista lähtien varma siitä, että liittoutuneet yrittäisivät toisen rintaman avaamista maihinnousulla Skandinaviaan, mistä syystä puolustusjärjestelyissä ja ennen kaikkea linnoitustöiden kiireysjärjestyksessä Norjalla oli ensimmäinen sija. Suurimittainen linnoitustyö alkoi koko Jäämeren rannikolla.

A JÄÄMEREN RANNIKON PUOLUSTUS 1942

Tammikuun puolivälissä 1942 suoritettiin saksalaisten Jäämeren joukkojen uudelleenjärjestely. Silloin erotettiin Pohjois-Suomessa ja Norjassa toimivat joukot toisistaan muodostamalla VuorAK Norwegenistä sekä Sallassa ja Kuusamossa toimivista armeijakunnista AOK Lappland (kesällä -42 20.VuorA) komentajanaan kenr-ev Dietl. Norjassa olevista armeijakunnista muodostettiin 21.VuorA (Falkenhorst).

Maanpuolustuskorkeakoulu
Kurssikirjasto

Jäämeren rannikon puolustus muotoutui kevään 1942 kuluessa seuraavan kuvan mukaiseksi.



Jäämeren rannikon puolustus keväällä 1942

Kuva 7

Saksalaisten ilmavoimien vahvuus oli suurimmillaan keväällä -42, jolloin niihin kuului noin 270 konetta. Uusia lentokenttiä oli rakennettu mm Vardöhön ja Nautsiin.

Merivoimien tukikohtia rakennettiin Tromsön ja Altan lisäksi Billefjordiin, Vardöhön ja Kirkkoniemeen. Uusi hävittäjälaivue siirrettiin toiminta-alueelle keväällä.

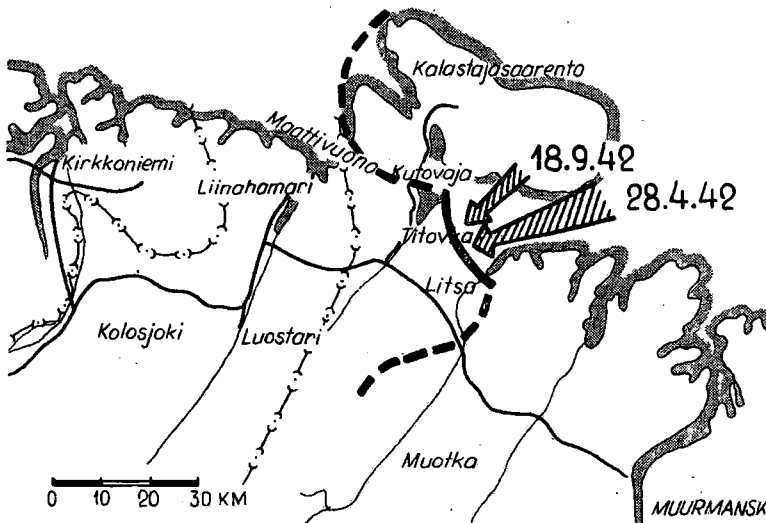
Myös venäläisten puolella suoritettiin uudelleenjärjestelyjä. Eräistä tiedoista päätellen venäläiset vuoden 1941 syksyn myönteisten kokemusten nojalla vahvistivat Jäämeren laivastoaan maihinnousuissa käytetyillä moottoritorpedoveilla. Havaittuaan rannikkosivustalla suoritettavien sotatoimien tehon ja merkityksen venäläiset vuoden -42

alussa siirsivät rintamalle uuden 72.Merijalkaväkiprikaatin sekä muuttivat organisaatiota poistamalla prikaateista rykmentit. Erityisesti vahvensivat venäläiset Kalastajasaarenon puolustusta. Heille oli ratkaisevan tärkeää säilyttää sen tarjoama edullinen sivusta-asema.

Keväällä -42 oli Jäämeren rintamalla toimivan venäläisen 14.A:n vahvuus ja sen joukkojen ryhmitys kuvan 7 kaltainen.

B VENÄLAISTEN EHKÄISYHYÖKKÄYKSET KEVÄÄLLÄ 1942

Talvella 1942 valmistelivat saksalaiset uutta hyökkäystä kohti Murmanskia. Temmatakseen aloitteen käsiinsä aloittivat venäläiset Vahv 14.D:n voimin huhtikuun alussa hyökkäyksen rintamansa oikealla sivellä pitkin Jäämeren rantaa yhteistoiminnassa Pohjoisen Laivaston kanssa. Hyökkäykseen liittyi muutamia torjuttuja mairinnousuyrityksiä. Saksalaisten puolustus kuitenkin kesti, ja toukokuun lopussa venäläisten oli pakko keskeyttää hyökkäyksensä.

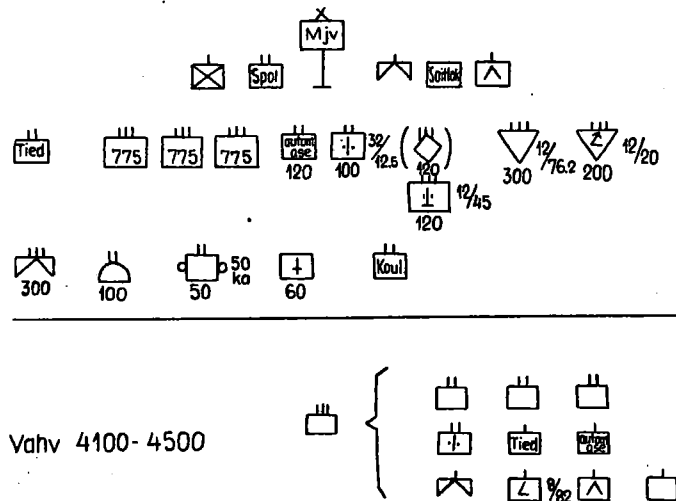


Venäläisten mairinnousut saksalaisten sivustaan v 1942

Häiritäkseen olettamiaan saksalaisten hyökkäysvalmisteluja suoritti venäläinen 12. Merijalkaväkiprikaati maihinnousun 28. 4. Motovskin lahden etelärannalle saksalaisten sivustaan. Maihinnousua tuki voimakas laivasto-osasto ja suuri määrä ilmavoimia. Kolmen vuorokauden taisteluissa tunkeutui prikaati paikoin 15 km:n syvyyteen saksalaisten selustaan. Samanaikaisesti suoritti kaksi rintamassa olevaa poroprikaatia hyökkäyksen rajoitetuin tavoittein. Taisteluja käytiin yli kaksi viikkoa ja saksalaiset joutuivat sitomaan kaikki reservinsä niihin. 13. 5. mennessä oli venäläisten kuitenkin pakko evakuoida prikaati meritse Litsalahden itärannalle.

Tämän operaation välittömänä seurauksena katsovat venäläiset olevan sen, että saksalaiset joutuivat luopumaan suunnittelemaansa uudesta hyökkäyksestä Murmanskiin keväällä -42.

Todettuaan hyökkäyksen maitse ja meritse Murmanskiin olevan mahdollisuuksiensa ulkopuolella aloittivat saksalaiset keväällä 1942 voimakkaan ilmatoiminnan Murmanskiin satamaa ja sen laitteita vastaan.



Venäläinen merijalkaväkiprikaati 1942—43

Kuva 9

Venäläisten ilmoituksen mukaan suorittivat saksalaiset kevääseen mennessä yli 600 ilmahyökkäystä kaupunkia, ennen kaikkea sen satamaa ja liikenneverkkoa vastaan.

Venäläisten aktiivisuus jatkui. Niinpä he jälleen 18. 9. 1942 suorittivat Kalastajasaarennolta Motovskin lahden etelärannalle kahteen eri kohtaan nyt uuden 63. Merijalkaväkiprikaatin kahden pataljoonan voimin maihinnousuhyökkäyksen. (Kuva 8) Kevään kokemuksista viisastuneina saksalaiset olivat varautuneet nopeihin vastatoimenpiteisiin ja hyökkäys lyötiin takaisin.

Maihinnousuhyökkäykset suorittaneen venäläisen merijalkaväen organisaatiolla (kuva 9) on tässä yhteydessä oma mielenkiintonsa.

Toteamme, että se on perusrakenteeltaan lähellä meidän nykyistä prikaatiamme. Sen tulivoima on kuitenkin huomattavasti suurempi.

C SAKSAN MERITOIMINNAN PAINOPISTE SIIRTYY JÄÄMERELLE. JÄÄMEREN SAATTUESODAN LUONNE

Tammikuussa 1942 (12. 1.) oli Hitler siinä käsityksessä, että liittoutuneet suorittaisivat maihinnousun Norjaan, minkä vuoksi hän päätti, että ”jokainen Saksan laivaston alus, joka ei ole Norjassa, on väärässä paikassa”.

Tammii—helmikuussa saksalaiset siirsivät suuren laivasto-osaston Norjaan ja Jäämerelle. Osastoon kuuluivat taistelulaivat Tirpitz ja Scharnhorst, raskaat risteilijät Admiral Scheer, Admiral Hipper ja Lützov, 2 kevyttä risteilijää, 12 hävittäjää sekä 25 sukellusvenettä.

Heinäkuun alkuun mennessä pääosa saksalaisista Jäämerelle siirretyistä merivoimista oli Altavuonon tukikohdassa.

Heinäkuun alussa (3. 7.) laivasto-osasto, johon kuuluivat Tirpitz, Scheer, Hipper sekä 6 hävittäjää, suuntasi kulkunsa merelle suorittaakseen hyökkäyksen suurta Murmanskiin matkalla ollutta 35 aluksen saattuetta vastaan.

Saattueen komentaja arveli saattueen olevan paremmin turvassa, jos hän suuntaa sen suojana olevan laivasto-osaston saksalaisia vastaan, ja antoi käskyn saattueen hajaantumisesta. Lisäksi hän arveli yksityisten alusten olevan suuremmassa turvassa kuin kootun saat-

tueen. Niin joutuivat yksittäiset alukset saksalaisten ilmavoimien ja sukellusveneiden armoille. 35 laivasta menettivät liittoutuneet kolmen päivän kuluessa 22. Venäläisen sukellusveneeseen onnistui saada osuma Tirpitzin, jolloin koko sen johtama laivasto-osasto palasi tukikohtaansa ilman taistelua. Menetyksen jälkeen keskeyttivät liittoutuneet saattue-toiminnan. Seuraavat saattueet lähetettiin vasta syyskuun puolivälissä, mutta tappiot olivat jälleen suuret. Yhdessä päivässä menettivät liittoutuneet eräästä saattueesta 17 kuljetusalusta, 1 hävittäjän, 1 miinanraivaajan, 2 sukellusvenettä ja 42 lentokonetta. Sen jälkeen liittoutuneet lähettivät enää vain yksittäisiä aluksia. Tähän vaikutti lisäksi se, että liittoutuneet tarvitsivat kaiken aluskalustonsa Pohjois-Afrikan maihinnousuun.

Edellä mainitut esimerkit riittänevät antamaan kuvan Jäämeren alueen merisodan luonteesta v 1942.

Marraskuun aikana suorittivat venäläiset useita lentokonemiinoituksia Kirkkoniemen ja Petsamon väylille. Raivaustoimenpiteistä huolimatta menettivät saksalaiset marraskuun 30. päivänä kaksi alustaan.

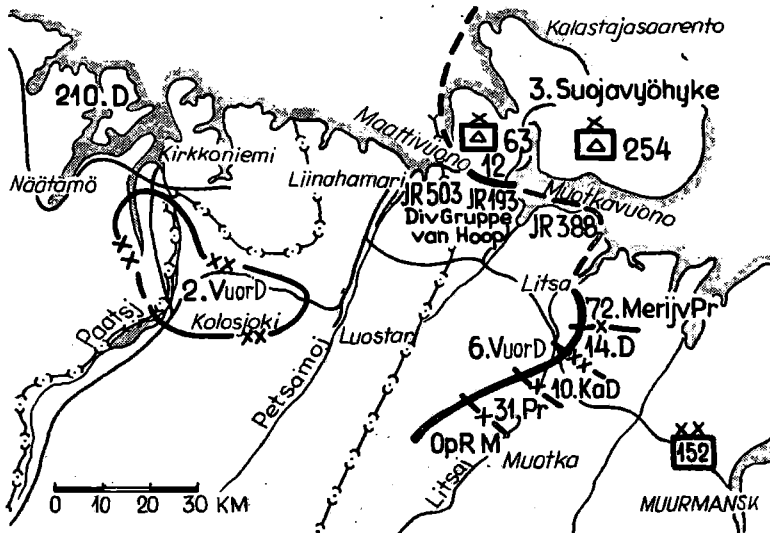
Udenvuoden aattona 31. 12. 1942 suoritti saksalainen laivasto-osasto (Lützw, Hipper + 6 hävittäjää) Altavuonosta hyökkäyksen liittoutuneiden 2 risteilijän ja 6 hävittäjän suojaamaa saattuetta vastaan. Hyökkäys epäonnistui ja osasto palasi tukikohtaansa. Hitlerin mielestä taisteluluvut olivat hävinneet risteilijöitä ja hävittäjiä vastaan käymänsä taistelun. Tapahtuma kuului niihin, jotka johtivat amiraali Raederin ja Hitlerin väliseen ratkaisevaan erimielisyyteen. Myöhemmin Hitler vapautti Raederin tehtävistään sekä nimitti tilalle sukellusvenelaivaston päällikön amiraali Dönitzin.

Vuoden vaihteessa siirsivät saksalaiset uuden 5 hävittäjää käsittävän laivasto-osaston myös Kirkkoniemeen. Välittömästi tulonsa jälkeen piirsi laivue nimensä Saksan merisotahistoriaan käymällä toisen maailmansodan ensimmäisen ja viimeisen hävittäjien keskeisen tykistö- ja torpedotaistelun 4 venäläisen hävittäjän kanssa. Yksi venäläinen hävittäjä lienee uponnut. Sen jälkeen osasto suoritti pääasiassa suoja-miinoitusta ja osallistui saksalaisten saattueiden suojaamiseen Kirkkoniemen ja Nordkapin välillä.

D VENÄLAISTEN PUOLUSTUSJÄRJESTELYT 1942

Vuoden 1942 aikana suorittivat venäläiset joukkojensa uudelleenjärjestelyjä. Niinpä organisoitiin kaistan vasemmalla siivellä toimivat rajajoukot operaatioryhmäksi, poroprikaatit muutettiin hiihtoprikaateiksi ja ansioitunut 52.D sai kunnianimen "10.Kaartindivisioona". Rannikon puolustus organisoitiin linnoitusalueiksi ja Murmanskin rintama sai vahvennuksina ainakin yhden divisioonan (152.D). Kalastajasaarentoa vahvennettiin edelleen. Sen alue muodostettiin 3.Suojavyöhykkeeksi ja sen puolustus annettiin kokonaisuudessaan Pohjoisen Laivaston merijalkaväen hoidettavaksi. Joulukuussa oli Kalastajasaarennolla mm 3 merijalkaväkiprikaatia ja ainakin 14 rannikkotykistöpatenttia.

Tilanne Jäämeren rintamalla oli vuoden -42 lopussa seuraavan kuvan kaltainen.



Tilanne Muurmanskin rintamalla joulukuussa 1942

Kuva 10

E HILJAISELOA JÄÄMEREN RANNIKOLLA 1943

Vuosi 1943 oli Jäämeren rannikkosotatoimien kannalta hiljaiselon aikaa. Liittoutuneiden voimavarat keskitettiin Pohjois-Afrikkaan suoritettavaan maihinnousuun ja se satoi myös saksalaisten voimia. Ennen muuta ilmavoimien toiminnan painopiste siirtyi Välimeren alueelle.

Jäämeren rannikon — niinkuin koko Norjankin — linnoittamista jatkettiin täydellä teholla. Vaikka rannikkotyökistön pääosa oli vanhaa kenttätyökistökälystoa, rakennettiin se yleensä kantalinnoitettuihin aseisiin. Jäämeren rannikon saksalaisen rannikkotyökistön vahvuus oli noin 25.000 miestä ja 160 patteria. Linnoitusjoukkoihin kuuluvia miehiä oli noin 30.000. (Kuva 7.)

Murmanskin rintamalla käytiin pääasiassa paikallisuonteisia pikkukahakoita.

Helmi—jouluukuun välisenä aikana oli saattuetointakin täysin pysähdyksissä. Liittoutuneet lähettivät vain yksittäisiä aluksia, joita vuoden aikana saapui Pohjois-Venäjän satamiin noin 190. Niistä onnistui saksalaisten tuhota vain 3.

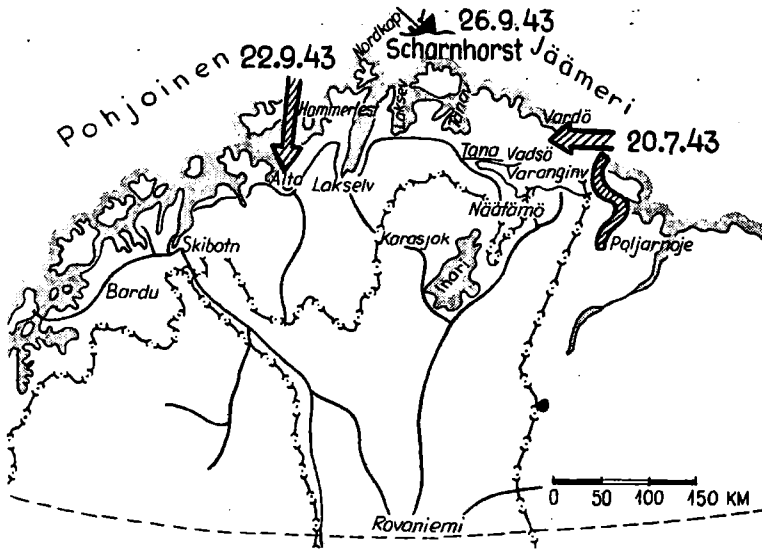
Keyäällä 1943 siirrettiin taistelulaiva Scharnhorst Altavuonoon toimimaan yhdessä Tirpitzin kanssa. Laivasto-osastoon kuului lisäksi 10 hävittäjää.

Nyt oli Saksan pintalaivaston pääosa Jäämerellä.

Heinäkuun 20. päivänä suorittivat venäläiset yllättäen maihinnousuhyökkäyksen Vardöhön (Vuoreijaan). (Kuva 11) Hyökkäyksen päämääränä oli laivaston tukiaseman tuhoaminen sekä Varangin niemen puolustuksen vahvuuden selvittäminen. Saksalaiset löivät kuitenkin hyökkäyksen nopeasti takaisin, koska se oli suoritettu liian vähäisin voimin.

22. päivänä syyskuuta 1943 suoritti 4 englantilaista pienoissukellusvenettä hyökkäyksen Altavuonoon. Kahden niistä onnistui tunkeutua vuonossa Tirpitzää ympäröivän verkon läpi ja ampua torpedonsa. Alus vaurioitui pahoin ja oli yli puoli vuotta toimintakyvytön.

Syyskuun 26. päivänä Scharnhorst tapasi kohtalonsa Nordkapin pohjoispuolella, jossa se suorittaessaan hyökkäystä erästä saattuetta vastaan torpedoititiin.



Tapahtumat Jäämeren rannikolla 1943

Kuva 11

Dönitzin astuttua Saksan laivaston komentajaksi siirtyi Saksan meritoiminnan painopiste sukellusvenesodan tehostamiseen. Syksyn kuluessa siirrettiin saksalaisten raskaat yksiköt pois Jäämeren rannikolta. Vain vaurioitunut Tirpitz jäi toiminta-alueelleen.

VI YLEISTILANTEEN JA SUOMEN ERILLISRAUHAN VAIKUTUS JÄÄMEREN SOTATOIMIIN 1944

A SUUNNITELMA "BIRKE"

Vuoden 1943 aikana saksalaisille epäedulliseksi käänntynyt yleis-tilanne sekä Suomen rauhantunnustelut aiheuttivat saksalaisten taholla toimenpiteitä ja valmisteluja 20. VuorA:n varalle. Jo 28. 9. 43 antoi OKW armeijalle tehtäväksi (Weisung 50) laatia suunnitelman, joka tähtäisi Lapin hallussapitoon Finnmarkin kautta kulkevan paluutien turvaamiseksi. Suunnitelmalle annettiin peitenimi "Birke". Vetäytymistienä tulisi olemaan Riksveien 50. Itse vetäytymissuunnitelmalle annettiin peitenimi "Nordlicht".

B KOLOSJOEN NIKKELIN STRATEGINEN MERKITYS

Kenr Dietlin tiedusteluihin ohjeiksi mahdollisen vetäytymisen varalta antoi OKW kuitenkin jyrkästi torjuvan vastauksen. 6. 4. 44 Sairilassa käydyssä keskustelussa Suomen Marsalkka ehdotti Dietlille, että Kantalahden suunnalla toimiva 3.Pr miehittäisi Kolosjoen, jotta saksalaiset voisivat irrottaa enemmän voimia rintamalle. Kenr Dietl torjui ehdotuksen. Tämä oli ensimmäinen viite siitä, miksi OKW halusi pitää hallussaan Lapin. Kolosjoen nikkeli oli saksalaisille välttämätön.

Suunnitelma "Birken" mukaan saksalaisten oli mm pidettävä silloiset asemansa Jäämeren suunnalla ja turvattava Kolosjoen kaivoksen sekä Jäämeren tien hallussapysyminen. Tässä mielessä sai Organisation Todt tehtäväkseen tehostaa rannikon linnoittamista Hammerfestin ja Kirkkoniemen välillä. Mm ryhdyttiin Liinahamariin (30. 5.), Kirkkoniemeen ja Vardöhön rakentamaan uusia kantalinnoitettuja järeitä, jopa 305 mm:n rannikkotykistöpatteita.

21.VuorA ryhtyi rakentamaan puolustusasemaa Lyngenvuonon (Jyykeänvuonon) tasalle.

Antaessaan 21. 6. 44 kenr Dietlin seuraajalle kenr Rendulicille tehtävää Hitler piti Suomea sen sivusta-aseman johdosta Euroopan tärkeimpänä maana. Lisäksi Neuvostoliiton alueella olleiden kaivosten menetyksen jälkeen Kolosjoki oli ainoa saksalaisten hallussa oleva nikkeli-esiintymä. Sen tähden oli ainakin Petsamon alue ehdottomasti pidettävä.

Kesällä -44 kehittyi yleistilanne nopeasti ja Suomi irrottautui sodasta 4. 9.

Saksalaisten irtautuminen alkoi Sallan suunnalla jo 9. 9., mutta Jäämeren rannalla elettiin samaan aikaan ajatuksissa, jotka kuvastuvat 2.VuorD:n komentajan päiväkäskyssä. Siinä hän sanoi mm: "Me olemme saaneet tehtävän pitää asemamme huolimatta poliittisista muutoksista Suomessa. Teidän on saatava tietää, miksi se on tärkeitä: me puolustamme nikkeliä ja kuparia, jota louhitaan Kolosjoella."

VII VENÄLÄISTEN HYÖKKÄYS PETSAMOON

A VENÄLÄISTEN HYÖKKÄYSSUUNNITELMA. SAKSALAISTEN PUOLUSTUKSEN HEIKKOUEDET

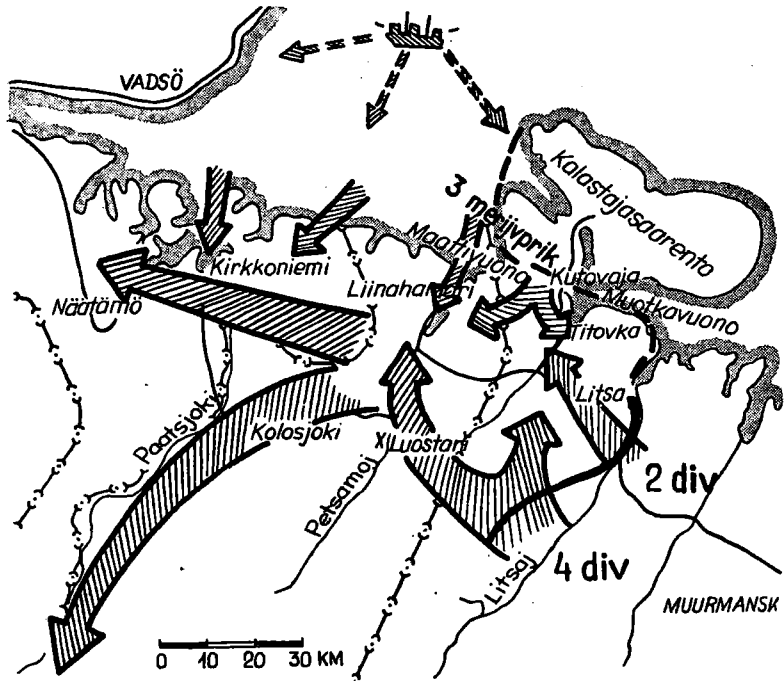
Venäläiset olivat jo kesäkuusta lähtien valmistelleet suurhyökkäystä Jäämeren rannikolla. Hyökkäyksen onnistumisen edellytyksenä pitivät venäläiset vähintään kolminkertaista ylivoimaa. Sen tähden vahvennettiin 14.Armeijaa ainakin kahdella, todennäköisesti kolmella uudella divisioonalla (65.D, 152.D ja 153.D). Hyökkäysjoukoista muodostettiin kolme armeijakuntaa. 31.Pr:sta ja 72.MJvPr:sta vahvennuksineen muodostettiin CXXVI Armeijakunta ja 10.KaD:sta, 14.D:sta ja 65.D:sta XCIX Rynnäkköarmeijakunta. 152. ja 153.D:n muodostaman armeijakunnan numerosta ei ole tietoa.

Vilkas koulutustoiminta aloitettiin viipymättä jo kesäkuussa. Eriytyinen huomio kiinnitettiin toimintaan tiettömässä maastossa, pieninä itsenäisinä osastoina sekä pimeässä.

Venäläisten hyökkäyksen — Suuren isänmaallisen sodan 10.strategisen iskun — perusajatuksena (kuva 12) oli hyökätä noin 4 divisioonaa käsittävin päävoimin saksalaisten puolustusaseman eteläsiivellä olevasta mutkasta Ylä-Luostarin kautta saartaen Petsamoon. Samalla tuli hyökkäyksen Kalastajasaarennolta ja maihinnousun Liinahamariin katkaista saksalaisten vetäytymistie. Tien Litsa—Petsamo suunnassa toimivien kahden divisioonan tuli rajoitetuin tavoittein tapahtuvalla hyökkäyksellä sitoa rintamassa olevat joukot. Saksalaisten tuhoamisen tuli siis tapahtua kaksipuolisella saarroituksella, jossa Kalastajasaarennon sivusta-aseamalla oli jälleen merkittävä tehtävä.

Petsamon valtauksen jälkeen jakaantuisivat voimat kahteen osaan. Toisen osan tuli vallata Kolosjoki—Salmijärvi ja jatkaa etelään aina Nautsiin — tulevalle rajalle saakka. Toisen osan tuli vallata alue Kirkkoniemi—Näätämö.

Mielenkiintoista on tässä todeta, että venäläisten suunnitelmaan liittyi myös toimintaa Norjan alueella ja sen miehitys. Se lienee selitettävissä siten, että venäläiset halusivat varmistaa menestyksensä valtaamalla myös saksalaisten puolustusjärjestelmään kuuluvan Kirkkoniemen.



Suuren isänmaallisen sodan 10.strateginen isku 1944

Kuva 12

Pohjoisen Laivaston oli edellä mainittujen maihinnousujen lisäksi suljettava Kalastajasarennon—Varangin niemen välitse johtavat meritiet.

Jotta venäläiset saisivat hyökkäykselleen nopeutta, he vahvensivat vaikeista maastosuhteista huolimatta joukkojaan panssarivaunuyksiköillä. Venäläisten tiedustelu oli näet selvittänyt, että saksalaiset olivat varsin heikosti varautuneet panssarintorjuntaan, koska pitivät panssarivaunujen käyttöä niissä olosuhteissa mahdottomana!

Panssarintorjunnan puuttumisen lisäksi oli saksalaisten puolustuksella toinenkin heikkous. Puolustusaseman puolustuskeskukset olivat liian kaukana toisistaan. Erityisen harvassa ne olivat eteläsiivellä,

jonne venäläiset olivat sijoittaneet hyökkäyksensä painopisteen. Tukikohtien ja puolustuskeskusten väli vaihteli 2—4 km:iin. Tällainen tukikohtajärjestelmä oli muodostettu jo talvella 1942 ja se perustui arvioon välimaaston kulkukelvottomuudesta.

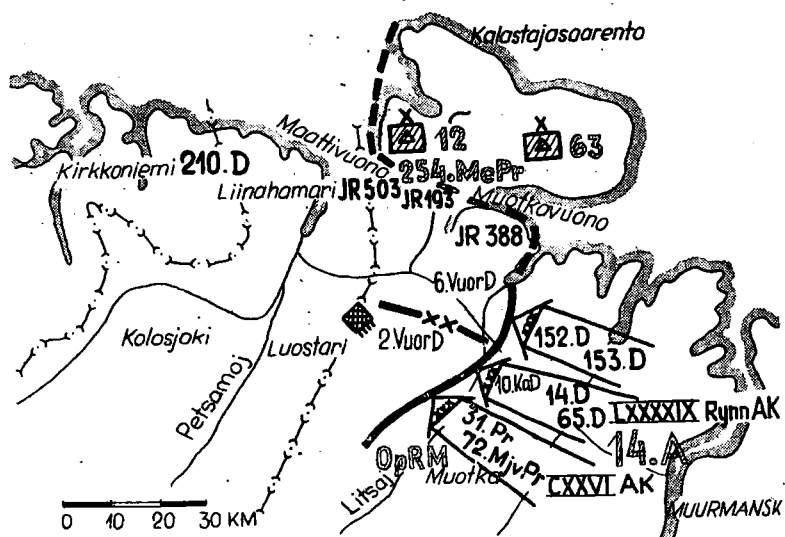
Venäläisten suunnitelmana oli suorittaa aseman murtaminen iskuilla juuri näistä vaikeakulkuisista väleistä.

Titovkajoella olevan taemman puolustusaseman puolustuskeskukset olivat vielä harvemmassa sekä vain teiden ja kulkukelpoisten urien varressa.

Kolmas puolustuslinja Petsamon vuonon ja joen tasalla käsitti vain linnoitetut Petsamon ja Yläluostarin puolustuskeskukset.

Takimmaisemat asemat olivat tasalla Kirkkoniemi ja Salmijärvi—Kolosjoki.

Turvatakseen operaatio "Birken" onnistumisen suorittivat saksalaiset lokakuun alussa XIX VuorAK:n uudelleenryhmytyksen.



Tilanne Muurmannin rintamalla 6. 10. 1944

Petsamon alueella reservinä ollut 2.VuorD otti rintamavastuun kaistan oikealla sivellä. Samalla suoritettiin eräitä muitakin uudelleenjärjestelyjä. Mm siirrettiin Kolosjoelle ja Petsamoon 2 polkupyöräpataljoonaa armeijakunnan reserveiksi.

Saksalaisten XIX VuorAK:n ja venäläisten 14.A:n ryhmitys oli 6. 10. 44 edellä olevan kuvan mukainen.

Hyökkäystä varten oli venäläisillä käytettävissään 5 divisioonaa ja 6 prikaatia saksalaisten 2 divisioonaa ja 3 erillistä rykmenttiä vastaan. Kuolan niemimaan 20 lentokentällä oli venäläisillä noin 1000 lentokonetta. Pohjoiseen Laivastoon kuului ainakin 16 hävittäjää ja useita kymmeniä moottoritorpedoveneitä.

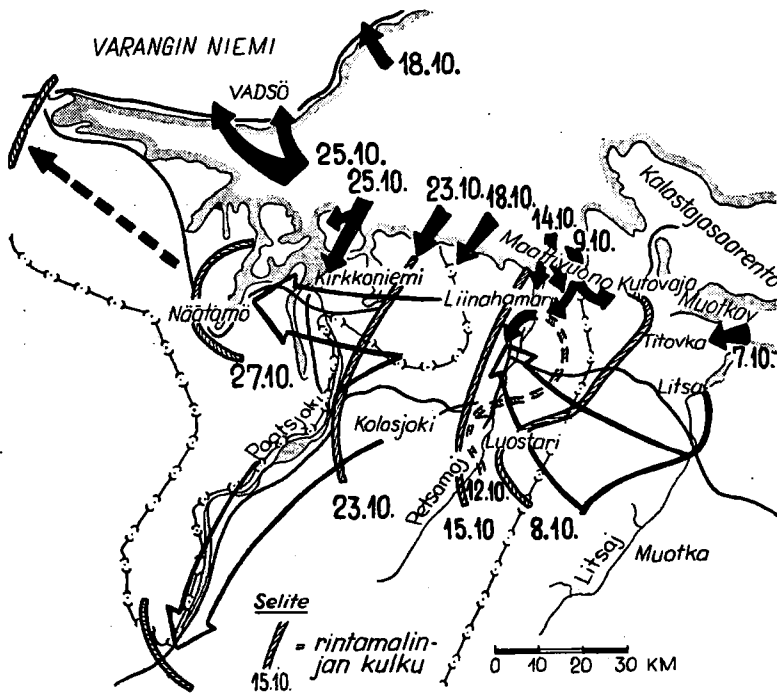
B SAKSALAISTEN PUOLUSTUS MURTUU

7. 10. klo 08.00 aamulla alkoi venäläisten tulivalmistelu, johon tykistön lisäksi osallistuivat ilmavoimat sekä laivasto merisivustalla. Paitsi puolustusaseman tukikohtiin valmistelu kohdistui varsin syvälle Titovkajoen ja Petsamon puolustuskeskuksiin. 2½ tuntia kestäneen valmistelun jälkeen aloittivat venäläiset hyökkäyksen ensin rannikon tien suunnassa ja noin tunnin aikaporrastuksen jälkeen painopistesuunnassa. Päähyökkäys kohdistui saksalaisten 2.VuorD:n etulinjassa olevaa rykmenttiä vastaan. Murto onnistui, sillä venäläisten iskuporras tunkeutui helposti tukikohtien välimaastosta läpi jättäen tukikohdat takana seuraavien joukkojen tuhottavaksi. Venäläisten panssarivauunuilla, joiden eteneminen vaikean maaston takia ei tosin ollut varsin nopeaa, oli täydellinen toimintavapaus. Ne avasivat reittejä miinakenttiin ja mursivat esteitä saksalaisten voimatta niille mitään.

Ensimmäisenä päivänä syntyneen murren syvyys oli noin 10 km. Toisena hyökkäyspäivänä 8. 10. venäläiset mursivat saksalaisten noin 20 km:n syvyydessä olevat Titovkajoen asemat. Lyötyään 2.VuorD:n venäläiset, samalla kun jatkoivat kohti Petsamoa, kääntyivät osilla voimistaan 6.VuorD:n selkään.

10. 10. katkaisivat venäläiset Jäämeren tien Yläluostarissa.

Saksalaiset olisivat mielellään jo aloittaneet vetäytymisen, mutta OKW piti kiinni Birke-suunnitelmasta Petsamon nikkelin takia. Vetäytymislupaa ei annettu.



Venäläisten Petsamon ja Kirkkonlempi operaatiot lokak. 1944

Kuva 14

C HYÖKKÄYS SAKSALAISTEN MERISIVUSTAAN

Tilanne oli saksalaisten päävoimille alueella Litsa—Petsamo käynyt varsin tukalaksi senkin takia, että 9./10. 10. välisenä yönä suoritettiin 63.MJvPr moottoritorpedoveneistä maihinnousun Maattivuono etelärannalle. Prikaatin tehtävänä oli laukaista Kalastajasaarenon kannaksen puolustus saksalaisten selustasta.

Hyökkäys tuli saksalaisille täydellisenä yllätyksenä ja maihinnousu onnistui erittäin huonosta säästä huolimatta tai ehkä juuri sen ansiosta. Maihinnousu tapahtui näet miltei läpinäkymättömässä lumimyrskyssä. Hyökkäys suoritettiin sitä paitsi vuorokauden pimeimpänä aikana klo 1 yöllä.

**D SAKSALAISTEN PUOLUSTUKSEN KRIISI — 163.D:n
VASTAHYÖKKÄYS**

Samana aamuna klo 5 alkoi myös venäläisen merijalkaväen hyökkäys Kalastajasaarennolta. Laivasto osallistui tulivalmisteluun koko ajan. Vaikka saksalaiset taistelivat sitkeästi, oli heidän luovuttava asemistaan ja vetäydyttävä 4—5 km syvemmillä oleviin uusiin aseisiin. Nyt oli koko Jäämeren rintama liikkeessä taaksepäin ja äärimmäisen vakavassa tilanteessa sen tähden, että ainoa vetäytymistie uhkasi katketa minä hetkenä hyvänsä. Venäläisten päävoimia hidastivat Yläluostarin alueella pääasiassa enää hajalle lyödyt yksiköt. Tilanne oli XIX VuorAK:lle äärimmäisen vaikea. Vetäytymislupa olisi ollut tervetullut, mutta sitä ei saatu. Nikkeliä pidettiin korvaamattoman tärkeänä.

Tilanne oli nopeasti selvitettävissä vain voimakkaalla vastahyökkäyksellä. Kaikki joukot olivat kiinni taistelussa eikä reservejä ollut. Kenr Rendulic päätti silloin irrottaa Kuusamon suunnassa taistelevasta XXXVI AK:sta 163.D:n ja siirtää sen XIX AK:lle Salmijärvelle, minne oli matkaa yli 600 km.

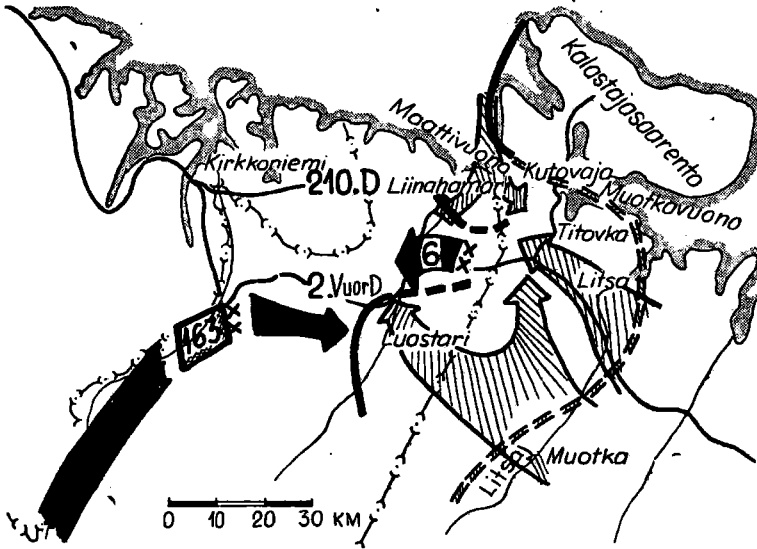
Kenr Rendulic kertoo:

”163.D:n nopea siirto pohjoiseen oli improvisaation mestarinäyte, jota esikuntani ja kaikki sen alaiset joukot, huolto ja kuljetusmuodostelmat täydensivät. Tuhannet ajoneuvot, jotka olivat suorittamassa tavarakuljetuksia, purkivat kuormansa kokoamispaikoille ja koottiin satojen kilometrien päässä yhteen. Vaikeuksia lisäsi se, että autojen kokoaminen ja joukkojen kuormaaminen oli suoritettava samalla tiellä — — —.

Kaikki jalkaväkijoukot ajoneuvoineen ja hevosineen samoin kuin tykkien miehistö ja hevoset kuormattiin autoihin. Tykit kiinnitettiin raskaiden autojen perään — — —.

Samanaikaisesti autojen kokoamisen kanssa oli järjestettävä paluuliikenne, polttoainetäydennys ja avustustoiminta koko Jäämeren tien pituudella.”

Ja niin tapahtui se ihme, että 6 tuntia kenr Rendulicin käskystä 163.D:n ensimmäiset osat olivat jo matkalla Salmijärvelle.



Saksalaisen 163.D:n vastahyökkäys 11. 10. 1944

Kuva 15

Venäläisten lyömisestä ei voinut olla alun perinkään kysymys. Pääasia oli, että venäläisten hyökkäys saataisiin hidastumaan ja heitä työnnettyksi sen verran taaksepäin, että peräytymistie vapautuisi saksalaisten käyttöön.

163.D:n pääosat lähtivät vastahyökkäykseen 11. 10. iltapäivällä ja tilanne oli pelastettu. Hyökkäys sitoi venäläisten päävoimia siinä määrin, että heidän kohti Petsamoa hyökkäävä osastonsa jäi suhteellisen heikoksi. Saksalaisten päävoimat olivat liikkeellä taaksepäin Petsamon vuonon eteläpuolitse, kun 13. 10. uhkasi saksalaisia uusi kriisi. Venäläinen merijalkaväki suoritti silloin maihinnousun Liinahamariin katkaistakseen saksalaisten peräytymistien. Tätä hyökkäystä täydensi hyökkäys idästä Petsamon vuonon yli Trifonaan samana päivänä. Saksalaisilla ei ollut Petsamon alueella enää yhtään irrallisia voimia vastahyökkäykseen, mutta kun vuonon suussa sijaitsevat rannikkotykistö-patterit olivat vahvasti puolustettuja, ne sitoivat venäläisten voimat noin 2 vrk:n ajaksi, jonka kuluessa vetäytyminen ehdittiin suorittaa.

E VENÄLAISTEN HYÖKKÄYS JATKUU

14. 10. eli samana päivänä, jolloin venäläisten kärki saavutti Petsamon eteläpuolisen tienhaaran, nousi maihin Petsamon vuonon länsirannalla uusi osasto, jonka avulla saksalaisten patterit lopulta tuhottiin.
15. 10. venäläiset valtasivat Petsamon.

Saksalaisten vetäytyminen melkein sulkeutuneen motin kurkusta tapahtui viime hetkessä ja suurin tappioin.

Venäläisten ilmavoimat ja merivoimat olivat koko ajan toiminnassa. Niinpä 11. ja 12. 10. tapahtuneissa ilmahyökkäyksissä Vardön ja Kirkkonniemen satamiin upotettiin venäläisten tietojen mukaan 30 erikokoista alusta.

Venäläiset torpedoveneet upottivat lisäksi 12. 10. Varangin niemen pohjoispuolella saksalaisesta saattueesta kaksi kuljetusalusta ja yhden saattajan.

163.D:n vastahyökkäys oli hidastanut venäläisten päävoimien etenemistä, mutta tilanne oli yhä kriittinen. Saksalaisten viivytyisasema oli linjalla Kirkkonniemi—Kolosjoki, joka heidän tuli pitää, kunnes vetäytyvät joukot olivat päässeet läpi ja itäisen Finnmarkin evakuointi oli suoritettu.

Hitler ei vielääkään halunnut luopua nikkelistä. Hän halusi saada Parkkinan suunnalla olevan jo louhitun suuren malmierän talteen, minkä lisäksi hän käski yhä jatkamaan kaivostoimintaa. Tämän teki kuitenkin jo aivan kaivoksen liepeille siirtynyt rintamalinja täysin mahdottomaksi.

Tilanteen käytyä kestävämmäksi lähetettiin kenraali v Hengl täysin valtuuksin tutustumaan olosuhteisiin. Salmijärvellä 15. 10. pidityssä neuvottelussa hän antoi XIX AK:lle vetäytymisluvan. Kovia kokenut armeijakunta aloitti heti vetäytymisen Kirkkonniemen suuntaan.

16. ja 17. 10. oli siis tiellä Petsamo—Kirkkonniemi sekaisin 2.VuorD:n, 6.VuorD:n, 210.D:n sekä 3 erillisen rykmentin joukkoja. Eräät 2.VuorD:n osastot ja 163.D olivat taistelussa Yläluostarin alueella.

Puhdistaakseen Petsamon länsi- ja lounaispuolisen alueen venäläiset suorittivat 18. 10. noin pataljoonan voimin maihinnousun Pasa-

rin alueelle. Ilman lähipuolustusvoimaa olevat saksalaisten 2 rannikotykistöpatteria tuhottiin helposti. Toinen maihinnousu 23. 10. Vadsön (Vesisaaren) alueelle täydensi toimintaa. Saksalaiset osastot tuhottiin ja rintama siirtyi Jarfjordin tasalle.

Päävoimiensa voimakkaan hyökkäyksen jälkeen valtasivat venäläiset Kolosjoen 22. 10. Saksalaiset tuhosivat kaivokset perusteellisesti ennen vetäytymistään.

Salmijärven—Kolosjoen menetyksen johdosta yhteys XIX VuorAK:n ja XXXVI VuorAK:n kesken katkesi ja viimeksi mainitun yhtymän vetäytyminen Jäämeren tien kautta estyi. Se sai nyt tehtävän vetäytyä Inarin—Kaamasen tien kautta Norjaan.

Nikkelialueen valtauksen jälkeen jatkoivat venäläiset Jäämeren tietä etelään ja saavuttivat Nautsin 27. 10.

F KIRKKONIEMEN OPERAATIO

Venäläisten hyökkäys Kirkkoniemen suuntaan jatkui. 24. 10. ylitti 67.MJvPr Paatsjoen Kirkkoniemen eteläpuolella. Kirkkoniemi oli saksalaisten ainoana jäättömänä kunnan satamana lujasti linnoitettu ja miehitetty. Jälleen venäläiset turvautuivat tuloksia tuottaneeseen kaksipuoliseen saarrostukseseen. Samalla kun laivasto meren puolelta eristi alueen, suorittivat venäläiset noin divisioonan voimin pitkän saarrostuksen kaupungin eteläpuolitse ja merijalkaväki nousi maihin kaupungin pohjoispuolella. Saarrostusuhan takia oli saksalaisten luovuttava Kirkkoniemestä 25. 10.

18.—25. 10. välisenä aikana suoritti venäläinen merijalkaväki vielä 3 maihinnousuhyökkäystä Varangin niemen etelä- ja itärannalle tuhoten kullakin hyökkäyksellä yhden rannikotykistöpatterin. Kuhunkin hyökkäykseen lienee osallistunut noin pataljoonan vahvuinen osasto.

Kirkkoniemen vallattuaan venäläiset jatkoivat etenemistään Norjan alueella länteen. Näätämön kauppalan he valtasivat 26. 10. ja olisivat todennäköisesti vielä jatkaneet, mutta samana päivänä ilmoitti Norjan kuningas radiopuheessaan, että norjalaiset joukot nousevat maihin Pohjois-Norjassa. Näätämön vallattuaan venäläiset keskeyttivät hyökkäyksensä, mutta seurasivat vetäytyviä saksalaisia pienin osastoin

aina Seitaa Tenjoelle asti. 6. 11. katkesi venäläisten ja saksalaisten joukkojen kosketus.

Kirkkoniemen operaation aikana olivat venäläisten meri- ja ilma-voimat vilkkaassa toiminnassa. 21. 10. hyökkäsivät venäläiset noin 100 koneen voimin Kirkkoniemeen upottaen mm yhden suuren kuljetusaluksen ja tuhoten sataman käyttökelvottomaksi.

26. 10. suoritti venäläinen laivasto-osasto (4 hävittäjää) yllättäen syöksyn Vardön satamaan aiheuttaen tappioita siellä kuormattavana oleville aluksille.

Varangin—Kalastajasaarennon välinen merisulku oli niin tehokas, että saksalaiset eivät saaneet taistelujen alettua 7. 10. yhtään evakuointisaattuetta Kirkkoniemeen tai Länahamariin, ja niin jäivät molemmat satamat miltei evakuoimatta.

Neuvostoliiton 10. strateginen isku oli viety päätökseen.

G MERITOIMINTA 1944

Jäämeren rannikkovesillä lisääntyi venäläisten aloitteellisuus vuoden 1944 alussa. Neuvostoliiton Pohjoista Laivastoa vahvennettiin mm entisillä italialaisilla aluksilla, varsinkin moottoritorpedoveneillä. Venäläiset suorittivat kevään kuluessa useita syöksyjä saksalaisten kuljetuksia vastaan.

Vaikka taistelulaiva Tirpitz oli korjattu maaliskuun loppuun mennessä, sen toimintavapaus oli miltei olematon, sillä liittoutuneet suorittivat toistuvia ilmahyökkäyksiä Altavuonoon.

Heinä—elokuussa englantilaiset tekivät 4 suurhyökkäystä alusta vastaan. 24. 9. tapahtuneessa hyökkäyksessä alus vaurioitui liikuntakyvyttömäksi ja 12. 12. se Tromsön ulkopuolella kahden 6000 kg:n pommin vaikutuksesta kaatui kyljelleen ja upposi vieden mukanaan noin 1200 saksalaista.

Syksyllä -44 herpaantui saksalaisten ote Jäämerellä kokonaan.

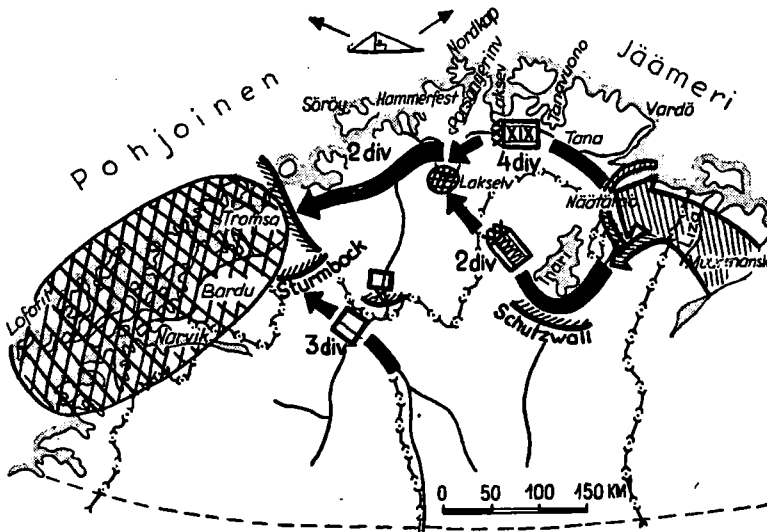
Elokuun 1944 ja maaliskuun 1945 välisenä aikana saapui Jäämeren kautta Neuvostoliittoon yli 250 alusta. Niistä saksalaisten onnistui tuhota vain 2.

VIII OPERAATIO "NORDLICHT" JA SODAN LOPPU

A SAKSALAISTEN VETÄYTYMISMARSSIN VALMISTELUT JA SUORITUS

Kirkkoniemen menetettyään jatkoivat saksalaiset suunnitelman mukaista vetäytymistä Lyngenvuonolle. Syksyn kuluessa oli Riksveien 50:n varrelle perustettu suuria huoltotukikohtia. Muut vetäytymisvalmistelut olivat myös laajamittaiset. Tuo yli 1000 km:n pituinen tie varustettiin Kirkkoniemestä alkaen numeroiduin kilometripaaluin, puhelinasemia perustettiin 5 km:n välein ja lennätinasemia 30 km:n välein. Liikenteen ohjaukseen ja valvontaan varattiin 300 upseeria ja kaksi moottoroitua pataljoonaa.

Maantietä mereltä suojaamaan oli Jäämerelle siirretty runsaasti sukellusveneitä.



Operaatio "Nordlicht" lokakuu 1944—tammikuu 1945

Kolosjoen—Kirkkoniemen taisteluiden päätyttyä joutuivat XXXVI VuorAK:n joukot marssimaan etelän kautta Inarinjärven ympäri suorittaakseen vetäytymisensä Inarin tietä pitkin. Ns Schutzwall-asemassa Ivalon tasalla tämän siirron suojasi armeijakunnan 169.Divisioona.

Lakselvin alue Porsangerinvuonon pohjukassa muodosti vetäytymistien kriittisimmän pisteen, koska siellä tuli säännöstellä yli 6 divisioonan joukkojen marssi länteen. Tällä alueella joutui osa joukoista viipymään viikkokausia, jotta liikenne olisi saatu sujumaan.

Vetäytyminen sujui kuitenkin suuremmitta kommelluksitta pääasiassa sen takia, että koko vetäytymismarssin aikana eivät liittoutuneet suorittaneet yhtään hyökkäystä mereltä eivätkä ilmasta vetäytyviä joukkoja vastaan.

OKW:n antaman ohjeen mukaan oli koko Finnmarkin alue Lyngenvuonoa myöten tuhottava ja väestö evakuoitava. Tuhoaminen oli helppo suoritus, mutta noin 30.000 siviilihenkilön siirto alueelta samalla, kun lähes 200.000 sotilasta oli marssitettava yhtä ainoata tietä pitkin, oli hankalasti toteutettavissa. Osa väestöä pakeni tuntureille omien joukkojen pikaisen saapumisen toivossa.

Sotavuosien aikana oli suuri osa Jäämeren alueen saksalaisten huoltoa muutettu hevosvetoiseksi. Vetäytymismarssin suoritti 200.000 miehen lisäksi noin 60.000 hevosta. Marras—jouluukuussa oli jäänyt Riksveien 50 liukas ja kova. Se kulutti hevosten kengät noin 10 tunnissa kelvottomiksi. Vaikka saksalaiset olivat varautuneet kerran marssin aikana vaihtamaan jokaisen hevosen kengät, olivat varastot riittämättömät. Koko liikenne uhkasi pysähtyä. Silloin saksalaiset tuottivat kiireesti lentokuljetuksin Etelä-Norjasta ja Tanskasta hevosenkenkiä saadakseen kolonnat pysymään tiellä. Erityisrakenteisia jarruja oli keksittävä myös raskaisiin ajoneuvoihin ja tykkeihin liukumisen estämiseksi.

Norjalainen kenraali Dahl on sanonut saksalaisten marssista, että ”se oli mielikuvituksellisen taitava suoritus sekä suunnittelultaan että toimeenpanoltaan. Se oli sotilaallinen urotyö, johon tuskin minkään muun maan armeija olisi pystynyt.”

Joulukuun puolivälissä lähti viimeinen marssiosasto Lakselvistä länteen. Saksalaiset jättivät kuitenkin vahvat varmistusosastot alueelle,

josta he vasta tammi—helmikuun vaihteessa -45 irtautuivat. Kautokeinin suunnassa varmistanut prikaati vetäytyi samoihin aikoihin, ja helmikuun alkuun mennessä olivat saksalaiset vetäytyneet Lyngenvuonon aseman taakse. Kilpisjärven ns Sturmbock-asema (kuva 16) oli vahvasti linnoitettu. Sen miehitti 6.VuorJD.

B NORJALAISET JOUKOT MIEHITTÄVÄT FINNMARKIN

Jo marraskuun puolivälissä saapui Kirkkoniemeeseen ensimmäinen norjalainen noin 400 miehen vahvuinen yksikkö. Se alistettiin venäläiselle divisioonalle ja otti siltä vastaan varmistus- ja tiedustelutehtävän Tenajoella. Vähitellen saapui Finnmarkin alueelle lisää norjalaisjoukkoja. Tammikuussa kuljetettiin Ruotsista siellä koulutettu ”poliisipataljoona” lentokuljetuksin Kallaxista (Luulaja) Kirkkoniemeeseen. Suoritettujen kutsuntojen ja täydennyskuljetusten avulla muodostettiin maaliskuussa 3000 miehen vahvuinen ns Finnmarkin prikaati, jonka esikunta sijaitsi Karasjoella. Karesuannosta rakennettiin kevättalvella vesistöjä noudatteleva talvitie, jota pitkin piti siirrettävän enemmänkin joukkoja. Vain parin komppanian osasto saatiin huhtikuussa siirretyksi.

Pieniä noin komppanian voimin suoritettuja kahakoita lukuun ottamatta ei Finnmarkin alueella suoritettu enää mitään varsinaisia sota-toimia keväällä -45.

C NARVIKIN PUOLUSTUS

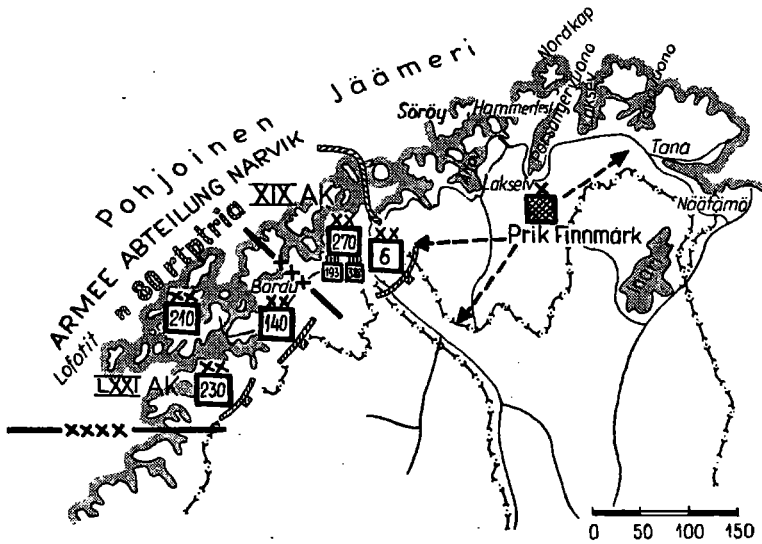
Saksan sodanjohto elätteli vielä joulukuussa -44 ajatusta siitä, että Narvikin alue, samalla kun sen hallussapitäminen mahdollistaisi malminkuljetuksen, muodostaisi päätukikohdan Atlantilla suoritettavia merisotatoimia varten. Sen tähden sai XX VuorAK:n komentaja käsken varustaa alueen siten, että se kykenisi puolustautumaan jokaista hyökkäystä vastaan. Koska tilanne oli epäselvä, oli puolustus järjestettävä Atlantille, Finnmarkiin, Suomeen ja Ruotsiin päin.

Pohjois-Norjassa olevista saksalaisjoukoista muodostettiin Armees Abteilung Narvik, joka käsitti XVIII, XIX, XXXVI ja LXXI Armeijakunnat, yhteensä noin 11 divisioonaa. Osaston esikunta oli Rundhaugissa ja osaston vahvuus noin 200.000 miestä.

Tilanteen kiristyminen Saksassa vaati kuitenkin 5 divisioonan kutsumisen kotimaahan jo helmi—maaliskuussa.

Liittoutuneiden ilmahyökkäyksiä lukuun ottamatta ei Narvikin alueella enää käyty sotatoimia.

8. 5. vastaisena yönä astui aselepo voimaan. Armeijaosasto Narvikin OKW:lle lähettämä radiosanoma päättyi sanoihin "Voi voitettuja". Osaston ryhmitys oli tällöin seuraavan kuvan mukainen.



Narvikin puolustus huhti—toukoku 1945

Kuva 17

IX JOHTOPÄÄTÖKSET

Asiakirjatietojen puutteellisuuden takia on Jäämeren sotatoimista varsin vaikea tehdä täsmällisiä johtopäätöksiä.

Hyökkäyksellään kesällä 1941 saksalaiset eivät saavuttaneet asettamaansa strategista päämäärää. Murmansk jäi venäläisten käsiin, ja tällä seikalla lienee koko sodan kulkua ajatellen varsin keskeinen merkitys.

Saksalaisten epäonnistumisen syytä voitaneen etsiä ainakin seuraavista tekijöistä.

1. Venäläiset olivat lähes koko ajan ylivoimaisia ja heidän joukkonsa olosuhteisiin tottuneita.
2. Laivastonsa ansiosta venäläiset kykenivät käyttämään avointa merisivustaa hyväkseen. He oivalsivat myös Kalastajasaarenon merkityksen oman meritoimintansa edistäjänä ja pitivät sen alusta alkaen lujasti käsissään. Kalastajasaarento muodosti lujan "saranan", joka liitti meri- ja maatoiminnan tarkoituksenmukaisesti toisiinsa. Erityisesti tehtävään organisoitu ja varustettu merijalkaväki pystyi maihinnousuillaan sitomaan saksalaisten muutenkin vähäisiä voimia, ennen kaikkea reservit ja rajoittamaan saksalaisten toimintavapautta. Merisivustalla tapahtunutta aktiivista toimintaa täytynee pitää yhtenä venäläisten torjuntavoiton päätekijänä. Saksalaisten heikot laivastovoimat eivät voineet rintama-alueella edes saattaa merenherruutta kyseenalaiseksi.
3. Puutteellinen tiestö lamautti saksalaisten huollon ja oli esteenä taisteluiden jatkuvuudelle. Kalastajasaarenon pysyminen venäläisten käsissä esti sitä paitsi merihuoltotien käytön. Venäläiset sen sijaan saattoivat käyttää meritietä hyväkseen.
4. Saksalaisten varustus oli sopimaton arktisiin olosuhteisiin. Heiltä puuttuivat sopivat maastovaunut, tykinvetäjät, kantoeläimet, kevyttä tykistöä sekä ennen kaikkea oikein varustetut ja organisoidut huoltojoukot.
5. Saksalaiset lienevät olleet sodan alkaessa myös hiukan ylimielisiä eivätkä olleet valmistautuneet sellaisiin vaikeuksiin, jotka heitä Jäämeren rannalla odottivat.

Saksalaisten vuoden 1941 hyökkäystä ajatellessa herää helposti kysymys: Jos saksalaiset pyrkivät Muurmannin radan katkaisemiseen ja Jäämeren meritien sulkemiseen, miksi he eivät suorittaneet hyökkäystään Lapissa kootuin voimin yhdestä kohdasta sen sijaan, että hajottivat voimansa Jäämereltä Uhtualle saakka? Tulos olisi saattanut olla toinen ja suorastaan sodan lopputulokseen vaikuttava.

Tapahtumista 1942—43 voitaneen mm todeta, että saksalaisten rannikkopuolustus oli vahva. Järjestelynsä ja joukkojensa määrän puolesta se jäänee sotahistoriaan eräänä vahvimmista tunnetuista rannikkopuolustusjärjestelyistä. Rannikkotykistöpatteireita oli keskimäärin 5 km:n välein, jota paitsi ne kaikki olivat linnoitetuissa asemissa. Puolustusaseman kestävyys ei joutunut koetukselle, mutta olemassaolollaan se kuitenkin ehkä siirsi liittoutuneiden maihinnousuajatukset muualle ja täytti siten tehtävänsä. Malminkuljetusten suojana sen merkitys lienee ainakin samaa suuruusluokkaa.

Tämä saksalaisten asettama tehtävä siis onnistui.

Pyrkimyksissään katkaista Jäämeren liikenne saksalaiset aika ajoin onnistuivat, mutta kokonaisuutena tehtävä jäi suorittamatta pääasiassa liian vähäisten voimien vuoksi.

Näiden vuosien aikana venäläinen merijalkaväki hankki ne kokemukset arktisen merialueen erikoisolosuhteista, jotka olivat tarpeen v 1944.

Vuoden 1944 sotatoimissa kiintyy huomio venäläisten toimintaan saksalaisten merisivustalla. Venäläisillä oli ylivoima maarintamalla, mutta ilman merijalkaväen operaatiota Petsamon vuonon alueella saksalaisille tuskin olisi syntynyt niin äärimmäisen kriittillistä tilannetta. Venäläinen merijalkaväki oli erikoiskoulutettua, ja sen prikaatiorganisaatio oli varsin tulivoimainen. Orgaanista aluskalustoa sillä ei ollut, vaan ensimmäisten portaiden maihinnousut suoritettiin nopeilla moottoritorpedoveneillä, jotka oli varustettu maihinnoususilloilla. Taemmat osat kuljetettiin yleensä suuremmilla aluksilla. Venäläisten maihinnousut olivat pienissä puitteissa suoritettuja yhdistettyjä operaatioita, joissa meri- ja ilmavoimien osuus oli merkittävä. Ne ovat myös ainoat tähänastiset yhdistetyt operaatiot arktisissa olosuhteissa. Huomattakoon kuitenkin, että ne suoritettiin yleensä enintään prikaatin voimin ja maavoimien tukiopeaatioina.

Saksalaisten vetäytymismarssi lienee kyllä erinomainen järjestely- ja johtamistaidollinen suoritus, mutta huomattakoon, että sen onnistuminen johtui pääasiassa siitä, että saksalaiset saivat suorittaa sen kaikessa rauhassa. Varsin mielenkiintoinen ja monia kysymyksiä herättävä on Narvikin alueen erittäin voimakas puolustus vielä niin myöhään kuin kevättalvella 1945.

Sekä saksalaisessa että venäläisessäkin kirjallisuudessa tähdenne-tään voimakkaasti niitä ilmastollisia ja maastollisia erikoisololoja, joissa Jäämeren rannikon sotatoimet suoritettiin. Koska niiden syyksi on helppo vierittää ainakin osa epäonnistumisia, toistettakoon lopuksi sak-salaisen kenraali Hölterin sanat niistä:

”Maasto ja ilmasto muokkasivat joukkoja ja niiden taistelua. Ne sanelivat lähes kaikki johtamisen ja huolta-misen aiheuttamat toimenpiteet. Niiden sallima voimien, tilan ja ajan käyttö oli täysin toinen kuin mitä kouluissa ja akatemioissa oli opittu, täysin toinen myös kuin muilla sotanäyttämöillä. Arktinen sota oli kovaa kuin näyttä-mönsä graniitti, kovaa kuin alueensa ilmasto. Taistelu kulutti paljon enemmän ihmistä kuin materiaalia.”

Jäämeren rannikko jäänee sotahistoriaan ensimmäisenä nykyaikais-ten sotatoimien arktisena näyttämönä. Mikä arvo näissä olosuhteissa hankituilla kokemuksilla on, sen osoittanee seuraava sota.

Käytettyjä lähteitä

- Bilanz des zweiten Weltkrieges
 Buchmer: Gebirgsjäger an allen Fronten
 Dahl: Nord Norges försvar
 Det andra världskrigets historia 2 ja 3
 Guillaume: Warum siegte die rote Armee
 Hess: Eismeerfront 1941
 Heuman: General Dietl
 Hölter: Armee in der Arktis
 Kuussaari—Niitemaa: Suomen sota 1941—45
 Meister: Der Seekrieg in den osteuropäischen Gewässern 1941—1945
 Morison: The battle of the Atlantic I
 Muistio ”Den tyske arme i Norge 6. 5. 1915” (norjalainen)
 Norsk militært tidsskrift 116/1957
 Päämajan vihollistilannetiedotukset 1941—44
 Rendulic: Gekämpf, gesiegt, geschlagen
 Roskill: The war at sea I ja II
 Rumantsev: Sovjetarmes seire i områdene nord for polarsirkeln (norja-lainen käännös)
 Sokolov: Nord flåtens sjöfolk i kamp, for å befri sovjetisk område nord for polarsirkeln (norjalainen käännös)
 Suomen sota 1941—45, 5. osa
 Starck: Sjökriget 1939—45 I
 Steen: Norges krieg I ja III
 Tippelskirch: Geschichte des zweiten Weltkrieges
 Wie das Gesetz es befahl — das Volksbuch vom zweiten Weltkrieg